

હરિઃઐ ગુંજન

HARI:OM GUNJAN (Gujarati Bi-Monthly)

Year : 6 • Issue : 6 • 5th May, 2024 • Price : Rs. 10

आग्रहो केम छूटे ?

आपणा आग्रहो छूटी जवानी धन्य पण लाववानी वात जेम आपणा पोताना हाथमां छे तेम भगवान पर पण ते आधार राभे छे. आपणे जो समर्पणभावे ने शरणाभावे रहीने तटस्थतापूर्वक आपणो पुरुषार्थ कर्या करीशुं तो शुं शुं आपणे नथी करवानुं ते पण आपणने सूझ्यां करशे. वणी जे भधा आग्रहो आपणामां छूपी रीते रडेला छे, ने ज्यारे ज्यारे उपर तरी आवी पोतानुं जोर करता जणाय; त्यारे जो आपणे साक्षीभावे अने जागृति राभी शकता छे छे तो 'आ आपणो आग्रह छे' अेवो ज्याल तरत ज आवे, ने ते विचार ज आपणने तेम करतां जरुर अटकावे. जे कंई नवां परिणाम नीपजवानां छे ते कंई उपरथी, अद्वरथी पडवानां नथी के कोई बीजामांथी आववानां नथी, पण आपणा पोतामांथी ज उद्भववानां छे.

गुणथी गुणने जतो

भगवाननी कृपानुं इण भगवा माटे आपणे लूमिका रयवी जोईअे. अनुकूल जगामां ज अे इणे छे, तो पछी अेनुं कंई बाह्य चिह्न पण छे जे जोईअे ने ? आपणने अे बाजु वणवानुं मन थाय, वृत्ति थाय अे डकीकत ज भगवत्कृपाना अवतरण माटे अंतरमां रस रह्यो छे अेम पुरवार करवा माटे बस छे. हवे तो मात्र अेक ज काम करवानुं छे. आपणामां रडेला ने प्रवर्ती रडेला गुणोना नोकर तरीके आपणे यालवानुं नथी, पछी लले सामान्य मानवी अेम यालतो छे. आपणे तो अे गुणोने (नोकर तरीके) आपणा कवामां राखवाना छे, अेटलुं ज नछि पण अे गुणोनी ज मददथी, अेमना रयनात्मक उपयोगथी, अेकभीजो उपर उपरवट थयां करवानुं छे. रजसनुं आपणामां जो प्राधान्य छे तो तमसनी मददथी अेने शांत पडाय. अेम दरेक बाभतमां समतोलपणुं मेणवी मेणवीने आपणे अेमनी मर्यादाथी पार नीकणी जवानुं छे. ते त्यारे ज बनशे के ज्यारे आपणां कामो कया गुणोथी कया हेतुथी प्रेरार्थने करीअे छीअे अे अंदर उतरनीने तपास्यां करीशुं. आपणी बुद्धिनो उपयोग सतत अेवी रीते ते बाभतमां कर्या करवानो छे. पण आम करतां करतां आपणो मूण पुरुषार्थ गौण बनी न जाय ते पाछुं आपणे सयेत रहीने जोवानुं छे. आपणो मूण पुरुषार्थ अेटले ध्यान, प्रार्थना, जप वगेरे रयनात्मक कार्या. आम करतां करतां भगवत् कृपानुं अवतरण आपणामां थयां करशे. आ जन्मे नछि तो आवता जन्मे तद्रूप थवानो ज्याल उंडो उंडो पण-अमस्तो पण-न आववा देवो, कारण के अे विचार ज आपणने सूक्ष्म रीते पुरुषार्थमां नभणां पाड्यां करशे. आपणे तो जे आपणुं काम छे ते कर्या करवानुं छे; ते क्यारे इणशे अेनो प्रश्न ज नथी. ज्यारे इणवानुं हशे त्यारे इणशे. आपणे तो जे ते एने यरणे धर्यां करो ने एनी प्रीत्यर्थे कार्य करवानी येतना सतत केणवो अेटले बस. भगवान तो जे अेना प्रत्ये जवा मथे छे अेना उपर पोतानी कृपा हंमेश वरसावतो ज छे, पण हजो आपणने एनी प्रेममय-अमीमय-नजर ओणभवानी ईन्द्रिय लाधी नथी.

— श्रीमोटा

जवन पगरण

ટ્રસ્ટીમંડળ	અનુક્રમણિકા		
	ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
શ્રી જિતેન્દ્રકુમાર જી. અમીન	૧.	પૂજ્યશ્રી મોટાના હરિ:ૐ આશ્રમ	
શ્રી રાજેન્દ્રભાઈ બી. રાવલ		નડિયાદનું નિર્માણ	૫
શ્રી જોગેશ(મંગેશ)ભાઈ ડી. પટેલ	૨.	શ્રીમોટા સાથે પ્રશ્નોત્તર	- રતિલાલ મહેતા ૭
શ્રી પ્રણવભાઈ એસ. પટેલ	૩.	એકાગ્ર નિશ્ચયાત્મક વલણની	
શ્રી કીર્તિભાઈ બી. પરમાર		અનિવાર્યતા	- શ્રીમોટા ૮
પમી તારીખે દ્વિમાસિક અંક પ્રગટ થાય છે.	૪.	બુદ્ધિશક્તિ-વિવેકશક્તિ	- શ્રીમોટા ૯
બદલાયેલ સરનામાની જાણ ગ્રાહક નંબર	૫.	‘શ્રીમોટાની સાથે સાથે’	
સાથે આશ્રમના વોટ્સએપ નંબર ઉપર		પુસ્તકની પ્રસ્તાવના (પૂર્વકથન)	- અમૃતલાલ યાજ્ઞિક ૧૦
અથવા હરિ:ૐ આશ્રમ, પો.બો. નં. ૭૪,	૬.	ભક્તિ, રાગદ્વેષ અને સાધના વિષે	- તરુલતા દવે ૧૨
નડિયાદ- ૩૮૭૦૦૧ને કરવી.	૭.	‘પ્રત્યક્ષ જીવનવર્તન એ જ	
હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ		સાચું લક્ષણ’	- શ્રીમોટા ૧૩
આશ્રમ : ૭૮૭૮૦ ૪૬૨૮૮	૮.	ત્રાટક	- શ્રીમોટા ૧૪
પરેશભાઈ : (મો.) ૯૪૦૮૯ ૨૦૭૫૭	૯.	જીવનમુક્તનું કર્મ ક્યાંથી આવ્યું ?	- શ્રીમોટા ૧૮
રાજેન્દ્રભાઈ : (મો.) ૯૯૭૮૪ ૦૫૨૩૧	૧૦.	બાળ મનોવિજ્ઞાન	- રમેશ ભટ્ટ ૧૯
લવાજમ	૧૧.	શ્રીમોટા-વાણી	- શ્રીમોટા ૨૧
છૂટક નકલ : રૂ. ૧૦/- વાર્ષિક : રૂ. ૬૦/-	૧૨.	પૂજ્ય શ્રીમોટાની જનતાજનાર્દન	
પાંચ વર્ષ : રૂ. ૨૫૦/- દસ વર્ષ : રૂ. ૪૦૦/-		ઉપરની હૂંડીઓ	- ઈશ્વર પેટલીકર ૨૪
પ્રકાશન સ્થળ : હરિ:ૐ આશ્રમ, પો.બો. ૭૪,	૧૩.	અંગ્રેજી પુસ્તકના વિમોચનનો પ્રસંગ	૨૬
શેઠી નદીને કિનારે, જૂના બિલોદરા, નડિયાદ- કપડવંજ રોડ, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧			
મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા.લિ., સિટી મિલ કમ્પાઉન્ડ, કાંકરિયા રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૨૨			

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદને દાન-ભેટ આવકાર્ય છે.

આશ્રમના બેંકખાતામાં કોઈ પણ બેંકની પેમેન્ટ એપ, RTGS, NEFT, IMPS, UPI મારફતે દાન/ભેટ મોકલી શકાય છે.

એકાઉન્ટનું નામ : હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ, HARI OM ASHRAM, NADIAD

બેંકનું નામ : BANK OF BARODA - બેંક ઓફ બરોડા, Mission Road Branch, Nadiad

સેવિંગ્સ એકાઉન્ટ નંબર : 72850100008267

IFSC કોડ : BARB0DBMISS (Fifth Character is ZERO) (પાંચમો આંકડો શૂન્ય સમજવો.)

ઓનલાઈનથી દાન મોકલનાર સ્વજને તેમનું પૂરું નામ, અટક, સરનામા (પીનકોડ સહિત)ની જાણ દર્શાવેલ આશ્રમના

વોટ્સએપ નંબર ઉપર મોબાઈલ નંબર, પાનકાર્ડ સાથેનો ઈ-મેઈલ અચૂક કરવાથી જ ઈન્કમટેક્સમાંથી કરમુક્તિને પાત્ર

IOBE સર્ટી આપી શકાશે. અન્યથા કરમુક્તિ મળશે નહીં. (ઈન્કમટેક્સ એક્ટની કલમ ૮૦(જી)(પ) અન્વયે ભેટની

રકમ કરમુક્તિને પાત્ર છે.)

વોટ્સએપ નંબર : પરેશભાઈ શાહ (મેનેજર) : ૯૪૦૮૯ ૨૦૭૫૭ અથવા રાજેન્દ્રભાઈ રાવલ : ૯૯૭૮૪ ૦૫૨૩૧

ઉપરોક્ત પદ્ધતિથી ‘હરિ:ૐ ગુંજન’નું લવાજમ પણ મોકલી શકાશે.

૧. પૂજ્ય શ્રીમોટાના હરિ:ૐ આશ્રમ નડિયાદનું નિર્માણ

હરિ:ૐ આશ્રમ નડિયાદમાં શેઠી નદી ઉપર આવેલો છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ૧૮૫૫માં તેની સ્થાપના કરી તે પહેલાં પણ આ જગ્યા ઉપર કબીર સંપ્રદાયના સંત બાલકદાસજીએ આશરે ૧૫૦ વર્ષ પહેલાં નડિયાદ તાલુકાના બીલોદ્રા ગામના ભક્ત રાજપૂત જુજારજી બાવાજી સોઢા(પરમાર)ની માલિકીનું ખેતર હતું. આ ખેતરમાં તેમની માલિકીનો એક નાનકડો કૂવો હતો. શેઠી નદીનાં કોતરો નજીક આ ખેતર હોવાથી જંગલ જેવું હતું. આ કોતરોમાં ચોર-લૂંટારુંઓનું નિવાસસ્થાન હતું, એટલે દિવસના પણ એકલદોકલ માણસ ત્યાં ફરકી શકતો નહીં. એવામાં કબીર-સંપ્રદાયના સંત બાલકદાસજી બીલોદ્રા ગામે પધારેલા અને સત્સંગ કરતા, આ સત્સંગમાં જુજારજી આવતા. આથી સંતનો સારો એવો પ્રભાવ એમના ઉપર પડ્યો, એટલે એક દિવસ સંતને વિનવણી કરી કે “બાપજી, મારું એક ખેતર છે. શેઠી નદીના કિનારે. એ ખેતર આપનાં ચરણોમાં હું અર્પણ કરું; આપ સ્વીકારો.” આથી સંત બાલકદાસજીએ આ ભક્ત રાજપૂતની વાત સ્વીકારી. શેઠી નદીવાળા ખેતરને જોયું, પાસે જ નદીકિનારો અને એક સ્મશાન હતું, ખેતરમાં એક નાની કૂઈ અને રહેવા માટેની ઓરડી તૈયાર જ હતી. એકાંતમાં જગ્યા હોઈને સાધના કરવા માટે અનુકૂળ આ જગ્યા હતી. એમ કહેવાય છે કે અહીં આ જગ્યા ઉપર દક્ષ રાજાએ યજ્ઞ પણ કરેલો. આ દેખણીઓ ઓવારો એટલે ગંગાજમનાનો સંગમ. કાશીના જેટલું જ તેનું મહત્ત્વ છે એમ લોકવાયકા છે, પરાપૂર્વથી આ પવિત્ર જગ્યા સંત બાલકદાસજીએ પોતાની દિવ્યશક્તિથી પારખી લઈ આ જગ્યાએ કબીર સાહેબના મંદિરની સ્થાપના આશરે લગભગ ૧૫૦ વર્ષ પહેલાં કરેલી.

આ કબીર સાહેબનું મંદિર હાલ હરિ:ૐ આશ્રમ નડિયાદના મૌનમંદિર નં. ૧ છે. તેમાં એક મોટો ઓટલો છે. તે ઓટલાની દક્ષિણ તરફ એક ગોખલો છે ત્યાં આ કબીર સાહેબની સ્થાપના કરેલી. આજે તે ગોખલો હયાત છે. સંત બાલકદાસજી હાલ જે ઓટલો છે તેના ઉપર ધ્યાન, ભજન, કીર્તન કરતા. તેવામાં પ્રહલાદદાસજી કરીને એક યુવાન સંત બાલકદાસજીની સેવા કરતા, આથી બાલકદાસજીએ તેમને શિષ્યપદે સ્થાપ્યા, અને તેમને આધ્યાત્મિક જ્ઞાન, યોગ, ધ્યાન, તપ, પ્રાણાયામ વગેરેનું શિક્ષણ આપ્યું અને પ્રહલાદદાસજી પણ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી એક સમર્થ સંત બન્યા.

એક વાર આશરે ૧૩૦ વર્ષ પહેલાં શેઠી નદીમાં ભારે પૂર આવ્યું અને આશ્રમનો જે વડ છે તેના થડથી આશરે ૬થી ૭ ફૂટ પાણી આવી ગયાં. બાલકદાસજીએ કબીર મંદિરમાં પાણી ના પેસી જાય એટલા માટે શેઠી નદીને પ્રાર્થના કરી, અને તુરત જ પાણી ઊતરી ગયાં. આવા એ સમર્થ સંત હતા. હાલમાં હરિ:ૐ આશ્રમમાં જે વડ છે તે સંત બાલકદાસજીએ રોપેલો, આજથી લગભગ ૧૫૦ વર્ષ પહેલાંનો રોપેલો. એ વડને પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તેની વડવાઈઓને વિકસાવી આશરે ૨૫૦ શાખાઓ થયેલી. અને એ ઘેઘૂર વડલો જોઈને જૂના જમાનાના ઋષિમુનિઓના આશ્રમોની યાદ આવી જાય.

સંત બાલકદાસજીની ઉંમર જાણી શકાઈ નથી. બાલકદાસજીએ પોતાની ઈચ્છિત સમાધિ લેવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી અને સંત પ્રહલાદદાસજીને તેમની ગાદી વારસામાં આપી જીવતાં સમાધિ લીધી. મૌન નં. ૧ છે તેની પાછળના ભાગમાં બે દેરીઓ હાલ હયાત છે. તેમાં એક જુજારજી બાવાજીની અને બીજી સંત બાલકદાસજીની.

પ્રહલાદદાસજી આ મંદિરની ગાદી ઉપર આવ્યા તે પણ એક સમર્થ સંત હતા. તેઓ હાલ નડિયાદ આશ્રમમાં વડ નીચે જે હીંચકો બાંધેલો છે ત્યાં સંત પ્રહલાદદાસજીએ એક ગુફા જેવું ભોંયરું બનાવેલું તેમાં તેઓ ધ્યાનમાં બેસતા. આ સંતની સેવા આજુબાજુ રહેતા લોકો કરતા. તેમાં ગેંદાલજી ઠાકોર તેમની ખૂબ સારી સેવા કરતા. સંત પ્રહલાદદાસજી કોઈની પાસે કશું માગતા નહીં પરંતુ સંત બાલકદાસજી જે ઓટલા ઉપર બેસી ધ્યાન, ભજન, કીર્તન કરતા તે ઓટલા ઉપર જે વસ્તુ ખૂટી જાય તેનું વાસણ તે ઓટલા ઉપર ઊંધું પાડી દેતા. આવી રીતે જે જે ચીજો ખૂટી જાય તે તે ચીજોનું વાસણ તે ઓટલા ઉપર ઊંધું પાડી દેતા, એટલે સાંજ સુધીમાં તે વસ્તુ લઈને કોઈ આપી જાય. આથી જીવનનિર્વાહની કોઈ વસ્તુ કોઈની પાસે આ સંત માગતા નહીં. કોઈ કોઈ વાર નાગા બાવાઓની જમાત પણ આ સંતની મહેમાનગતિએ આવતી. એક વાર આવા સો-સવાસો નાગા બાવાઓ તેમના રસાલા સાથે જમવાના સમય ઉપર આવી પહોંચ્યા. તે વખતે ફક્ત દસ માણસોની રસોઈ કરેલી. બીલોદ્રા ગામના ગોર ઈશ્વરભાઈ તે વખતે ત્યાં હાજર અને દસ માણસોની રસોઈ જોઈ સંત પ્રહલાદદાસજીને કહ્યું કે બાપજી આટલી રસોઈ ચાલશે નહીં માટે મારા ઘેરથી સીધુંસામાન લાવી બીજી રસોઈ બનાવી દઉં. તો સંતે કહ્યું, તમે જે રસોઈ છે તેના ઉપર એક સ્વચ્છ ધોયેલો કકડો નાખી દો, અને બાવાઓને જમવા બેસાડી દો, નાગા બાવાઓ ભોજન માટેની પંગતમાં બેસી ગયા અને માલપૂડા-દૂધપાક જે વસ્ત્ર નીચે ઢાંકેલું હતું તેમાંથી કાઢી કાઢી થાળીઓમાં આપવા માંડ્યા. છેલ્લે બધા જ ભોજન કરી રહ્યા બાદ રસોઈ જેટલી બનાવેલી હતી તેટલી જ વધેલી. તે બધી તેમની સેવા કરતા ગેંદાલજીને આપી દીધી.

સંત પ્રહલાદદાસજીની આવી અયાચી વૃત્તિથી આજુબાજુ એવી લોકવાયકા ફેલાણી કે આ સાધુ તો

લોઢામાંથી સોનું બનાવે છે. તેથી તે કોઈની પાસે કશું માગતો નથી. આ વાત ચોર-ડાકુઓના કાને પહોંચી. આથી આ કબીર મંદિર લૂંટવા માટેનું તેમનું કેન્દ્ર બની ગયું. અવારનવાર ડાકુઓ કબીર મંદિરમાં આવી લૂંટફાટ કરતા. તૈયાર રસોઈ પણ લઈ જાય, પ્રહલાદદાસજી અને તેમના એક શિષ્યને લૂંટારુઓ પરેશાન કરવા લાગ્યા. પ્રહલાદદાસજી સમર્થ સંત હોવા છતાં આ લોકોની પરેશાની શાંત ચિત્તે સહન કરતા સમયાંતરે આ ઉપદ્રવ વધતો ગયો. એક દિવસ ચોર લોકો પ્રહલાદદાસજી અને તેમના શિષ્યને માર મારી જે કાંઈ હતું તે બધું લૂંટી ગયા. બન્નેને કૂઈની અંદર દોરડાથી બાંધી લટકાવી દીધા. બીલોદ્રા ગામના ગોરે આવી બન્નેને મુક્ત કર્યા. સંત પ્રહલાદદાસજીએ ઈશ્વરભાઈ ગોરને કહ્યું કે આ સ્થાન હવે હું છોડી જાઉં છું અને અગમવાણી ઉચ્ચારી કે અમારા ગયા પછી આ સ્થાન નષ્ટભ્રષ્ટ થઈ જશે. પંદરવીસ વર્ષ સુધી આ સ્થાનમાં આવું ચાલ્યા કરશે. પણ આ જ સ્થાન ઉપર તે નામથી ઓળખશે નહીં તેવા એક સમર્થ સંત વીસ વર્ષ બાદ આ જગ્યા ઉપર આવશે અને ફરી અહીં આશ્રમ બાંધશે. આ જગ્યા ઉપર લોકોને ભક્તિના માર્ગે વાળવા અહીં એક અનોખો યજ્ઞ માંડશે. આ સ્થાન થોડાંક વર્ષોમાં ફરીથી ધર્મથી ધમધમતું થશે. અને ઈશ્વરભાઈ ગોરને કહ્યું કે તમે આ જગ્યા ઉપર જે કોઈ સંત આશ્રમ બનાવે તે આ બાલકદાસજીનો બનાવેલ ઓટલો અને મંદિરવાળી જગ્યા પવિત્ર હોવાથી જેમની તેમ રાખવા જણાવેલું. (હાલ મૌન નં. ૧માં જે ઓટલો છે તે જેમનો તેમ છે) ત્યાર પછી આ સ્થાન છોડી નડિયાદ અને થોડા દિવસ બાદ વડોદરા ભૂતડી ઝાંપા પાસેના કબીર મંદિરમાં રહ્યાનું કહેવાય છે. અને ત્યાર પછી થોડાં વર્ષો બાદ આ સંતપુરુષે જીવતાં જ સમાધિ લીધાનું તેમના ભક્તો જણાવે છે.

સંત પ્રહલાદદાસજીએ આ કબીર મંદિર છોડ્યા

બાદ આ જગ્યા ચોરડાકુઓ, જુગારીઓનો અડો બની ગયેલી. મંદિર ભ્રષ્ટ થઈ ગયેલું. પ્રહલાદદાસજી જે ઓરડીમાં રહેતા હતા ત્યાં દેવીનું સ્થાન માની બકરાના ભોગ ચડાવતા, આવી રીતે ઘણાં વર્ષો સુધી જગ્યા હવડ પડી રહી.

પૂજ્ય શ્રીમોટાને દીક્ષા આપનાર બાલયોગીજી આ જ સ્થળે સાધના કરાવવા લાવેલા. હાલ જે વડ છે તેની એક ડાળ ઉપર બેસાડી એક મહિના સુધી રાત્રે નામસ્મરણ કરાવેલું. પૂજ્ય શ્રીમોટાને નામસ્મરણ કરતાં કરતાં જો ઊંઘનું ઝોકું આવી જાય તો બાલયોગીજી પથરો મારી જગાડતા. હાલ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જે ડાળ ઉપર નામસ્મરણ કરેલું તે જ ડાળ નીચે આશ્રમ થયા પછી હીંચકો બાંધેલો. તે વખતે પૂજ્ય શ્રીમોટાની ઉંમર આશરે ૨૬ વર્ષની હશે અને આ જગ્યા હવડ પડી રહેલી.

પૂજ્ય શ્રીમોટાને ૧૯૩૯ની રામનવમીએ સાક્ષાત્કાર થયા પછી લગભગ ૧૩-૧૪ વર્ષે એટલે કે ૧૯૫૨-૫૩માં આશ્રમ બાંધવા માટે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આ જગ્યા પસંદ કરી. પરાપૂર્વથી ચાલી આવેલી પવિત્રતાનાં દર્શન થતાં પૂજ્યશ્રીએ હરિ:ૐ આશ્રમનું નવનિર્માણ કર્યું. સંત બાલકદાસજીના વખતની કૂઈ આજે પણ હયાત છે. અને પ્રાર્થનાનો ઓટલો તથા કબીર સાહેબનું મંદિર તે જ આજે મૌનમંદિર રૂમ નંબર-૧માં ફેરવાઈ ગયું છે. આ મૌનમંદિર તા. ૨૮-૫-૧૯૫૫માં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. સૌથી પહેલાં મૌનમાં બેસનાર ભાઈ સદ્ગત શ્રી કુબેરદાસ ભાવસાર હતા. અને ચિ. હરિના (દિલીપ હસમુખભાઈ મહેતા) હાથે પ્રથમ મૌનરૂમનું તે દિવસે ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું હતું.

આજે હરિ:ૐ આશ્રમમાં ૩ મોટા ઘૂમટવાળાં અને ૭ સાદાં મૌનમંદિરો કુલ ૧૦ મૌનમંદિરોમાં વણથંભ્યો નામસ્મરણનો યજ્ઞ આજે નાતજાતના ભેદરહિત ચાલી રહ્યો છે.

સૌજન્ય : હરિવાણી - ૧૯૮૬

પ્રશ્ન : સમાજની સમતુલા જાળવવા પર આપ ઘણીવાર ભાર મૂકો છો તો તે વિગતે સમજાવશો.

શ્રીમોટા : સમાજની સમતુલાની રચના જાળવવા માટે પ્રભુએ દંદની રચના કરી છે. સ્વાર્થ અને પરમાર્થ, તિમિર અને તેજ, રોગ અને વૈરાગ્ય, સુખ અને દુઃખ, પ્રેમ અને ધિક્કાર, ત્યાગ અને લોભ - એ દંદના જોડકાં, જ્યારે એ દંદોની સમતુલા ના જાળવાય ત્યારે ઊથલપાથલો થાય છે. આજે એ સમતુલા જાળવાયેલી રહી નથી. કેવળ સ્વાર્થ, રાગ અને દ્વેષ જ્યાં ત્યાં દેખાઈ રહ્યો છે તેથી સમાજ પર ભય તોળાઈ રહ્યો છે. તો તેમાંથી બચવા માટે જીવનવિકાસને જરૂરી એવા શાશ્વત સંસ્કારોનું સિંચન થાય એવી રીતે ધનનો ઉપયોગ કરવો ઘટે. એવા પરમાર્થમાં પૈસો વાપરવો જોઈએ, ત્યારે સમાજની સમતુલા જાળવાય.

પ્રશ્ન : સમાજમાં આટલાં બધાં દેવમંદિરો છે આટલી કથા-વાર્તાઓ થાય છે, આટલી ગીતા અને ધર્મ વિષે ચર્ચા અને વ્યાખ્યાનો થાય છે છતાં અનેતિક વાતાવરણ પ્રસરેલું કેમ હશે ?

શ્રીમોટા : કારણ કે સાચો ધર્મ પ્રગટેલો નથી. બધું ગતાનુગતિક ચાલ્યા કરે છે, યાંત્રિક રીતે ચાલ્યા કરે છે, સાચો ધર્મ પ્રગટેલો નથી. સાચો ધર્મ પ્રવર્તતો હોય તો લોકોમાં ગુણ અને ભાવ પ્રગટેલાં દેખાય. ભાવને કારણે સ્વાર્થને બદલે પરમાર્થનાં કામ વધુ થાય. એકલો ગુણ માણસને નકારાત્મક પ્રવૃત્તિઓ પાછળ ઘસડી જશે. ભાવ તેની સાથે જોડાયેલો હશે તો તે માણસને સદ્માર્ગે દોરી જશે. એની પ્રવૃત્તિઓ રચનાત્મક બની રહેશે અને પરમાર્થ એવો કરવો કે જેથી તેના સંસ્કારો કાયમના પડતાં તે મૃત્યુ બાદ તેની સાથે ને સાથે આવે, એટલે તેના જીવની ગતિ પણ ઊંચી થાય. આથી હું ગુણ-ભાવના વિકાસવાળી યોજનાઓ પ્રભુકૃપાએ સંકલ્પ ઊઠતાં સમાજ આગળ રજૂ કરું છું.

— શ્રી મોટાની સાથે સાથે...

નિર્ણયાત્મક અને નિશ્ચયાત્મક મક્કમતાભર્યું દૃઢ વલણ જ્યાં સુધી જીવનમાં પ્રકટતું નથી, ત્યાં સુધી સાધનાના માર્ગમાં પ્રગતિ થઈ શકનાર નથી તે નક્કી જાણશોજી. ઘડીમાં આમ કે ઘડીમાં તેમ એ જાતની વૃત્તિથી મુક્ત થઈ શકાયું નથી, તેથી જણાવવાનું કે એ વૃત્તિ સાધનાના માર્ગમાં વિકાસને માટે ઘણી ઘણી બાધક છે. જ્યાં સુધી એનું વેદનાયુક્ત જ્ઞાન પ્રકટતું નથી અને જ્યાં સુધી એ ઘણું ઘણું સાલતું નથી ને ડંખતું નથી ને કઠતું નથી, ત્યાં સુધી તે દુર્વૃત્તિ હઠી પણ શકવાની નથી. સાધકને પોતાની પ્રકૃતિની પ્રત્યેક અયોગ્યતાનું ડંખતું ભાન પ્રકટતું હોવું જોઈશે. પોતાના સ્વભાવ કે પ્રકૃતિની અયોગ્યતાનું તે મનનચિંત્વન ન કર્યા કરે તે તો યોગ્ય છે, પરંતુ તેને મઠારવાને તે પ્રબળ ઉત્કટ પ્રયત્ન કર્યા કરીને તેનાથી મુક્ત બને તે તો ઘણું ઘણું જરૂરનું છે. સાધનાના પંથમાં અનેક પ્રકારના વિષયોના હુમલા થયા કરવાના. તેમાં તે આપણને ડુભાડી પણ દે. આપણું ભાન પણ ભુલાવી દે. ને આપણાપણું પણ કદાચ ગુમાવી બેસીએ. તો પણ જો જીવનવિકાસ પરત્વેનો ધ્યેયના સાચા અનુરાગનો ચટકો હૃદયથી લાગ્યો હશે, તો આપણે તેવી સ્થિતિમાંથી જરૂર જાગીને ઊઠી જવાના છીએ. તેમાં લવલેશ શંકા નથી. આપણા જીવનની એકાગ્ર ને કંઠસ્થ પ્રવૃત્તિ તો સાધનાના ભાવનાત્મક કર્મમાં લગાતાર પ્રેરાઈ જવાની છે. બીજાં પ્રાપ્ત કર્મો શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે ગૌણભાવે કર્યા કરવાનાં છે. એમ કરતાં કરતાં જે અનેક પ્રકારના હુમલા આવે તેનાથી ગભરાઈ જવાનું નથી. આવી વેળાએ શાંતિ, પ્રસન્નતા, તટસ્થતા, સમતા વગેરે આપણાં સાચાં સાથીઓ છે.

કંઈ ભાર કે ઓથાર જેવું લાગતું હોય, કંઈ ગમગીનીમાં ડૂબી જવાયું હોય. બીજી કોઈક એવી નકારાત્મક વૃત્તિનું જોર ઊભરાતું લાગતું હોય, ત્યારે એકાંતમાં જઈને ખૂબ મોટેથી હરિ:ૐની બૂમ પાડવી.

ખૂબ જ વેગથી આખું શરીર ધ્રુજૂ ઊઠે એમ બૂમો પાડવી. તેથી ચિત્તની પ્રસન્નતાનો આહ્લાદ પાછો અનુભવાશે.

(‘જીવનસંશોધન’, ત્રીજી આ., પૃ. ૨૩૬-૨૩૭-૨૩૮)

મંદતામાંથી સફાળા ચેતી જાઓ

આપણામાં અવારનવાર મંદતા પ્રકટે, ગમગીની આવે, ગ્લાનિ ઉદ્ભવે, માનસિક ને શારીરિક થાક લાગી જાય, નિરુત્સાહી થઈ જવાય, નિરાશામાં ડૂબી જવાય, ઢીલાઢસ થઈને ઢગલો થઈ પડી જવાય—આ બધાં સારાં લક્ષણ નથી. જેણે સાધના કરવી છે તેણે તો લગાતાર એકધારું મંડવાનું રહે છે. તેવા જીવથી ઉપર પ્રમાણેનાં લક્ષણો હોવાથી આગળ કેમ કરીને ધપી શકાવાનું છે ? માટે આપણે તેવી તેવી દશામાંથી એકદમ સફાળા જાગ્રત થઈને પ્રયત્નવાળા થવાને મંડવું. વારંવાર આપણને આપણે ધક્કેલા માર્યા કરવા.

“ભલેને કપાયો હશે પંથ થોડો,

છતાં વેગ એમાંથી છે જન્મવાનો.”

તે અનુભવની હકીકત છે. આપણાથી થોડું થતું હોય તેનો વાંધો નથી. પરંતુ જે થતું હોય તે ચેતનવંતું થાય છે કે કેમ તે તો ખાસ જોવાનું છે અને જો ચેતનવંતું થોડુંક પણ થયા કરે તો તેમાંથી વેગ જરૂર જન્મવાનો તે નક્કી જાણશો.

‘મહદિચ્છા પ્રકટવી’ એ પોતે પણ એક જાતનો પુરુષાર્થ છે. પ્રકટેલી મહદિચ્છાનું લક્ષણ તો ગતિ છે. જે પરત્વેની મહદિચ્છા પ્રકટે તે પરત્વે જો ગતિ થતી જતી અનુભવાય, તો તે મહદિચ્છા છે એમ સમજવું. ઈચ્છામાં પણ ત્રણ પ્રકાર છે : તીવ્ર, મધ્યમ ને મંદ. મંદ ઈચ્છાથી કશું વળવાનું નથી. મંદ ઈચ્છા ગતિ નહિ પ્રેરાવી શકે. મંદ ઈચ્છા એ તો તામસનું લક્ષણ છે.

(‘જીવનસંશોધન’, ત્રીજી આ., પૃ. ૨૬૧-૨૬૨)

૪. બુદ્ધિશક્તિ-વિવેકશક્તિ – શ્રીમોટા

બુદ્ધિશક્તિ-વિવેકશક્તિ

જિજ્ઞાસુ : ‘મોટા, આપે આ ઘણી ઊંચી વાત કરી. કર્મ પોતે જ આમ બંધન કર્યા કરતાં હોય તો આ સુખ-દુઃખના ચગડોળમાંથી ઊતરવાનો વારો જ ન આવે ને ?’

શ્રીમોટા : ના, એવું નથી. પણ આપણામાં ચેતનશક્તિ છે અને ભલે એ ગૂઢ હોય છતાં એનાં લક્ષણોનાં ઝેંઘાણ આપણને પરખાય છે પણ ખરાં. આપણામાં જે પ્રબળ ઈચ્છાશક્તિ છે અને જો તે નવા જીવનને પામવા માટે ઉપયોગમાં લઈએ તો આ કામ જેટલું અઘરું લાગે છે એથીય વધારે એ સહેલું બની જાય છે, કેમકે ક્રમેક્રમે આપણને એમાં રસ અને સુખ વધતાં અનુભવાય છે.

વળી, કર્મ પોતે જ બંધન કરતું નથી. પણ કર્મ કરતી વખતે જે ભાવના આપણે હૃદયમાં ધારણ કરીએ છીએ એના સંસ્કારો આપણને બાંધે છે અને નવા જન્મમાં એ સંસ્કારોનો ધક્કો આપણને બીજા નવા કર્મમાં પ્રેરે છે, માટે જ જો આપણે કર્મ કરતી વેળાએ ભગવાનની ભાવના એટલે કે કર્મથી નોખા વર્તવાની ભાવના રાખ્યા કરવાની સભાનતા કેળવીએ, અને એમ સભાનતા કેળવતાં કેળવતાં કર્મ કરતી વેળાએ અહંકાર, મમતા, લોભ, મોહ આદિ ન પ્રગટાવતાં બધું જ પ્રભુના ચરણે સમર્પણ કરવાની ભાવના કર્યા કરીએ તો એવો ભાવ આપણને કર્મના બંધનમાંથી મુક્ત રાખે છે. તમે વાત સમજ્યાને !

એટલે તમે કહો છો એવા આ અનંત જન્મોના ફરતા ચગડોળમાંથી ઊતરવાની શક્યતા છે. પણ એ માટે પ્રબળ ઈચ્છાશક્તિ અને સૂક્ષ્મ વિવેકશક્તિ કેળવાવી જોઈએ.

જિજ્ઞાસુ : “એમ માનીએ કે એવી ઈચ્છાશક્તિ તો પ્રગટે, પણ આપ જે વિવેકશક્તિની વાત કહો છો એ અંગે મને સમજાવો ને !”

શ્રીમોટા : જ્યારે ઈન્દ્રિયો નિરાસક્ત થવા માંડે છે અને એમ થતાં થતાં સંપૂર્ણપણે એ આસક્તિરહિત થાય છે ત્યારે જ આપણને સાચી વિવેકશક્તિ મળે છે. હાલની આપણી અવસ્થામાં આપણી બુદ્ધિના નિર્ણયો પણ વિવેકવાળા નથી હોતા; કેમકે આપણી બુદ્ધિ અનેક જન્મોના સંસ્કારોથી વિવિધરંગે રંગાયેલી હોય છે; તેથી એવી બુદ્ધિએ સુઝાડેલા નિર્ણયો પૂરેપૂરા સાચા જ છે એમ માની લેવું એ ભગવાનને રસ્તે જવાના પોતાના માર્ગ પર પથરા નાખવા સમાન છે. માટે એવા નિર્ણયોને આધારે જીવન ઘડવું એ યોગ્ય નથી.

આપણે એ સમજવું જોઈએ અને આપણે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે મોહરૂપ કાઠવમાં પડેલી બુદ્ધિના નિર્ણયો પૂરેપૂરા સાચા તો નથી જ.

માટે ઈન્દ્રિયોની વિષયો પ્રત્યેની ગતિને આપણે સાક્ષીભાવે જોયા કરીશું અને એની ખેંચને વશ નહિ વર્તવાનો અભ્યાસ પ્રેમભક્તિપૂર્વક કેળવતા જઈશું ત્યારે આપણે માટે એક એવી અવસ્થા જરૂર આવશે કે ઈન્દ્રિયોની ખેંચ લાગ્યા કરતી હોવા છતાં પણ તે માર્ગે ન જતાં યથાયોગ્ય માર્ગે વર્તન રાખવાની શક્તિ આપણને વધારે ને વધારે પ્રમાણમાં મળ્યા કરે છે, અથવા એ સૂક્ષ્મકળા પ્રભુકૃપાથી આપણને વધારે ને વધારે હસ્તગત વધારે સાચા અર્થમાં હૃદયગત થતી જાય છે.

[સુખનો માર્ગ પાંચમી આવૃત્તિ પૃષ્ઠ. ૩૯-૪૧]

શ્રી રતિલાલભાઈએ આ પુસ્તકના પરિશિષ્ટમાં શ્રીમોટાનાં આધ્યાત્મિક વિકાસ અને કાર્યનાં ચાર પ્રગતિ સોપાનો નોંધ્યાં છે, તે લક્ષમાં રાખવાથી આ નોંધપોથીનો મર્મ સમજાશે. પ્રથમ તો ૧૯૨૨-૨૩ના પ્રારંભનો દીક્ષાદિન-વસંતપંચમી, બીજું સોપાન ૧૯૩૯માં રામનવમીને દિવસે થયેલો આત્મસાક્ષાત્કાર, ત્રીજું, ગુરુપૂર્ણિમા દિન અને ચોથું, હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના. પ્રથમ ૧૯૫૦માં કુંભકોણમ્માં, ૧૯૫૫માં નડિયાદમાં અને ૧૯૫૬માં સુરત-રાંદેર. મૌનમંદિર એ હરિ:ૐ આશ્રમનું સાધનાસ્થળ ગણાય.

દીક્ષાદિન શ્રીમોટાના લગભગ પચીસમાં વર્ષે થયો હતો, યૌવનકાળમાં થયો હતો-તે નોંધપાત્ર છે. શ્રીમોટામાં કાવ્યસર્જન શક્તિ સ્વાભાવિક હતી, તે તો તેમના પ્રસંગોચિત અથવા ભાવનાઓ અને વિચારો કાવ્યરૂપે વ્યક્ત થતાં. તેમની યૌવન-કાળ વિશેની અભિવ્યક્ત થતી કાવ્યપંક્તિઓનું સ્મરણ થાય છે.

ગુણદોષ મળે બંને માનવી જીવને સદા,
થવા નિર્મળ જુવાની ઋતુ તે માટે યોગ્ય છે.

ભાવનાકાળની ઋતુ યુવાની છે, તે તથ્ય જગતનો ઇતિહાસ બતાવે છે. મહાવીર, બુદ્ધ, શંકરાચાર્ય, ઈસુ ખ્રિસ્ત, મહાત્મા ગાંધી તેનાં ઉદાહરણો છે. શ્રીમોટાએ તેમની કાવ્યપંક્તિમાં તે જ કહ્યું છે.

કોઈએ જપ વિશે પૂજ્ય શ્રીમોટાને પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે તેમણે જણાવેલ :

'જપ એ સૌથી શ્રેષ્ઠ સાધન છે, વેદાંત એ મોટામાં મોટું શાસ્ત્ર છે, પણ જ્યાં સુધી તેને આચરણમાં ન મૂકીએ ત્યાં સુધી શા કામનું ?

એકલી થિયરીથી કે સિદ્ધાંતોથી શું લાભ ? કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે જ્યાં સુધી મોળા ન પડે ત્યાં સુધી શાસ્ત્ર આપણી વહારે ન આવે...'

આમાં મનનો સંયમ, ક્રિયાત્મક સદાચાર અને માનવપ્રેમનું મહત્ત્વ આ વિશે કેવી સરળતાપૂર્વક શ્રીમોટાએ કહ્યું છે ! મનના સંયમ માટે જપ એ અમોઘ સાધન છે એવું અનેક વાર એમની વાતચીતમાં કહેવાયું છે. ગીતામાં પણ 'યજ્ઞાનામ જપયજ્ઞોસ્મિ' એમ શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું જ છે ને ! પરંતુ જપથી મન ઉપર કાબૂ આવતો નથી એવા પ્રશ્નના જવાબમાં પણ તેમણે (શ્રીમોટાએ) કાવ્યલયમાં કેવો ચિત્તાર્કષક જવાબ આપ્યો છે !

ટીપેથી ટીપેથી તળાવે ભરાતું
ઉદાસીન તારે પછી શું થવાનું ?
ભલે ને કપાયો હશે પંથ થોડો
છતાં વેગ એમાંથી છે જન્મવાનો.

મન ઉપર કાબૂ મેળવવો કેવો અને કેટલો અઘરો છે તે ઋષિઓએ, મહાપુરુષોએ કહ્યું જ છે. 'જીવનકેડી'માં શ્રીમોટાએ સ્વાનુભવ કહ્યો છે.

શ્રી મહેતાએ જ્યારે આત્મસાક્ષાત્કાર વિશે શ્રીમોટાને પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે તેમને મળેલો જવાબ ખૂબ સચોટ રીતે સમજાય તેવો છે, 'ચિત્ત શુદ્ધિ થાય, નવાં પડળ ખૂલી જાય, માણસ આત્મનિષ્ઠ બને એ આધ્યાત્મિક માર્ગે નવી દૃષ્ટિ સાંપડે ત્યારે આત્મસાક્ષાત્કાર થયો કહેવાય, નવો અવતાર પામ્યો કહેવાય.' આ સ્થિતિએ પહોંચ્યા પહેલાં શી શી કઠણાઈઓ સહેવી પડી હશે તે વિશે 'જીવનકેડી'માં શ્રીમોટાએ કાવ્યમાં દર્શાવ્યું છે :

જીવનપથમાં મને કેવા નડેલા અંતરાયો છે,
પરંતુ દૃષ્ટિ બદલાતાં ન તે તે રૂપ લાગ્યા છે.

શ્રીમોટાના ટૂંકા જવાબો સૂત્ર જેવા મર્મશીલ છે. તેમને પૂછ્યું, ‘તમારું પરિવર્તન કોણે અને ક્યારે કર્યું ?’ ત્યારે જવાબ આપ્યો, ‘ગુરુમહારાજે કહ્યું, તેં દેશસેવા ઘણી કરી, હવે માનવસેવા કર. લોકોને ઈશ્વરાભિમુખ કર...’

એવી જ રીતે પ્રસિદ્ધ કટાર લેખક શ્રી વિજયગુપ્ત મૌર્યે, શ્રીમોટાને પૂછ્યું, ‘તમે સંન્યાસ કેમ ન લીધો ?’

શ્રીમોટા : ‘સંન્યાસ વૃત્તિનો હોય.’

એવી રીતે ‘ગુરુને ભગવાન ગણાય ?’ એવો કોઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે આપેલો જવાબ સૂત્રાત્મક અને સુંદર છે :

‘ગુરુનું શરીર એ ગુરુ નથી, ચેતન પરત્વેની ભાવના એ ગુરુ છે.’

એ જ રીતે કોઈએ શ્રીમોટાને પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘દેહધારી મહાત્માને ભગવાન કહેવાય ?’ તેમણે જવાબ આપ્યો,

‘દેહધારી મહાત્મા ભગવાનની તોલે આવે નહિ. સમુદ્રનાં પાણી અને કુલડીમાંનાં પાણી વચ્ચે ગુણધર્મનું સામ્ય ખરું, છતાં બંને વચ્ચે અનંતતા, વિસ્તૃતતા વગેરેનો તફાવત સમજવો જોઈએ.’ અહીં શંકરાચાર્યના કથનનું સ્મરણ થાય છે.

શ્રીમોટાએ અંધશ્રદ્ધા અને ચમત્કારનો હંમેશાં નિષેધ કર્યો છે, તે ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ. શ્રીમોટા, કર્મયોગ પુરસ્કર્તા છે, તે તો તેમનાં લખાણ અને વાતચીતમાં આવે જ છે, પણ તે વિશેની તેમની કાવ્યપંક્તિઓ યાદ રાખવા જેવી છે :

ગતિને દેહ પ્રેરાવી શ્રદ્ધા શી કર્મશીલ છે !

પ્રેરણા, ભાવે ને જ્ઞાને શ્રદ્ધા સર્જનશીલ છે.

ચમત્કાર વિશે તેમણે કહ્યું છે, ‘લોકોએ ચમત્કાર પાછળ પડવું નહિ. મહંમદ છેલ ચમત્કાર કરતો, તેની છેવટે શું સ્થિતિ થઈ ?’

દાન વિશેના એમના ઉદ્ગારો સમાજે ખાસ સમજવા અને યાદ રાખવા જેવા છે. શ્રીમોટાએ તે વિશે કહ્યું છે,

‘ભૂખ્યાને ભોજન અને દરદીને દવા આપો તે ખોટું નથી, પણ તે દાન આપણી સાથે નહિ આવે, કેમ કે તેની અસર કાયમ રહેતી નથી. જે દાનથી ગુણ પ્રગટે, સમાજ ઊંચો આવે, સાચો ધર્મ પ્રગટે અને સમાજ માટે મરી ફીટવાની, પ્રભુપ્રીત્યર્થે કામ કરી આત્મવિકાસ સાધવાની તમન્ના જાગે તેવાં દાન ઉત્તમ દાન છે.’

શ્રીમોટાએ સૂત્રાત્મક રીતે વારંવાર કહ્યું છે, ‘લક્ષ્મીનો ઉપભોગ ના થાય, ઉપયોગ થાય.’

આપણા રાષ્ટ્રની અધોગતિ જોઈને તેનું મૂળ ભ્રષ્ટાચારી સંપત્તિમાં છે, તેથી તેમના તે વખતે કાઢેલા ઉદ્ગારોની ભવિષ્યવાણી આજે કેવી સાચી પડી છે તેનું દર્શન થાય છે. તેમની આર્ષદષ્ટિનું પ્રકાશકિરણ દેખાય છે. તેમણે કહ્યું હતું, ‘આજે સમાજ ધોર તમસમાં પડેલો છે. માત્ર ધનથી સમાજ બેઠો નહિ થાય. પ્રજામાં ‘ગુણ અને ભાવ’ સાથોસાથ પ્રગટાવવા જોઈએ.’ (ખંડ-૩૪)

આ બધી તેમની વિચારણામાં અને ભાવનામાં જ હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના અને કાર્યપ્રવૃત્તિઓનું બીજ રહ્યું છે એ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર હોય.

આપણે શું કરવું જોઈએ, આપણું કર્તવ્ય શું છે, તે વિશેના પ્રશ્નનું પણ શ્રીમોટાનું સૂત્રાત્મક પ્રબોધન સત્યમાર્ગનું દર્શન કરાવે છે.

‘દરેકના માટે મૈત્રીની ભાવના રાખવી, વેરવૃત્તિ કાઢી નાખવી. કરુણાની ભાવનાઓનો અભ્યાસ પાડવો. મુદિતાનો ભાવ કેળવવો. નિંદા અને લૌકિક વાતોથી દૂર રહેવું. આ રીતે પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરી શકશો. - પ્રસન્નતાથી બુદ્ધિ સ્થિર થાય છે.’

તા. ૨૧-૭-૧૯૮૮ અમૃતલાલ યાજ્ઞિક ગુરુપૂર્ણિમા સંવત ૨૦૪૪

(શ્રીમોટાની સાથે સાથે’ દ્વિ.આ.,)

“મોટા, તમારી વાત સાચી છે. તો પછી એ ભક્તિ એટલે શું સમજાવશો ?”

“ભક્તિ એટલે ? જુઓ ભાઈ, સાચી ભક્તિ એટલે ભગવાનનું નામ લીધા કરવું, માળા જપવી કે પછી નિરંતર ધ્યાનમાં બેસી જવું એ જ નથી. સાચી ભક્તિ તો માનવમાત્રમાં હૃદયમાં પ્રભુનું દર્શન કરવું એ છે. એનો અર્થ એ થાય કે કોઈના પ્રત્યે રાગ કે કોઈના પ્રત્યે દ્વેષ ન રાખવો. સમભાવ રાખવો. સમજાય છે હું કહું છું એ ? ભાઈઓ હું તો તમને બધાંને એટલું જ કહીશ કે કોઈનાય પ્રત્યે રાગદ્વેષ ન રાખો ?” મોટાએ લાગણીભર્યા અવાજે કહ્યું.

“મોટા, એવું તો કેવી રીતે બની શકે ? કોઈ આપણા પ્રત્યે રાગદ્વેષ રાખે ને આપણને એની અસર પણ ના થાય. રાગદ્વેષ તો અનાયાસે થઈ જ જાય” કોઈ બોલ્યું.

“હા, ભાઈ તમારી વાત ખરી. પણ મારી વાત તો જેણે જીવનનો વિકાસ સાધવો છે. સાધનાના માર્ગે આગળ વધવું છે એને માટે છે. પરમાત્માને રાજી રાખવો હોય તો અમુક ગુણો તો તમારે કેળવવા જ પડે. શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા, પ્રસન્નતા, સહનશીલતા, સહિષ્ણુતા, ઉદારતા, માનસિક વિશાળતા-આ બધા ગુણોની સાથેસાથે સામા માણસના હૃદયની પરવા કરવાની ભાવના પણ હોવી જરૂરી છે. આ બધાય ગુણોને કેળવી કેળવીને જીવનમાં જીવતાં કરવાનાં છે. અને એ માટે જાગૃતિ કેળવવાની છે. ભાઈઓ, જાગૃતિને હું સદ્ગુરુ કહું છું. આ માત્ર કલ્પના નથી. જીવનમાંથી પ્રગટેલા અનુભવની હકીકત છે.” મોટાએ કહ્યું.

થોડીવાર બધા મૌન બની ગયા. નીરવ શાંતિનું મોજું ફરી વળ્યું.

“મોટા, તમારી વાત મનમાં બેસે છે ખરી. પણ બધું અઘરું લાગે છે” પ્રશ્નકર્તાના ચહેરા ઉપર જાણે કે ભારની લાગણી લીપાઈ ગઈ.

“અઘરું લાગે છે ?” મોટાએ સામો પ્રશ્ન કર્યો. ને પછી મૂઠું અવાજે બોલ્યા, “ભાઈ, તમે માનો છો એવું કશુંય અઘરું નથી. તમારે શું કરવાનું છે. તમારામાં જે મદ રહેલો છે. એને ઓગાળવાનો છે. તમારામાં રહેલા ક્રામ, ક્રોધ, લોભ અને મોહને ધીમે ધીમે છોડતા જવાનાં છે. અને પછી જોઈ લો એનું પરિણામ. ચમત્કાર જ સર્જાશે. જેમ જેમ મનની આવી બધી ગાંઠો ઉકેલાતી જશે તેમ તેમ તમારામાં જ સ્વયં પ્રભુ જાગૃત થતો જશે. પ્રયોગ કરવો હોય તો કરી જોજો.”

“હા, મોટા થાય છે કે એ બધું અમે કરી શકીએ પણ અમે રહ્યા સંસારી જીવો. તમે તો જાણો જ છો કે સંસારમાં રહીએ એટલે રાગદ્વેષ, મોહ, લોભ વગેરે સહેજે આ બધું આવી જાય. અમારામાં ચડિયાતા દેખાવાની ભાવના જોર પકડે અને એમાંથી ઉત્પન્ન થાય રાગ અને દ્વેષ. હું જરાય ખોટું કહું છું ? તમે જ કહો ?”

મોટાએ બોલનાર તરફ જોયું. ચહેરા ઉપર સહાનુભૂતિ પ્રગટી. બોલ્યા, “ભાઈ એકદમ સાચી વાત. હું ના નથી પાડતો. પણ, તમારે દહીં અને દૂધમાં પગ રાખ્યા વગર એક રસ્તો તો પસંદ કરવો જ પડશે. અને એ પણ જાણી લો કે રાગદ્વેષમાંથી ઊગરવા મથામણ કરવાની જરૂર નથી. આપણે તો મથામણ કરવાની છે પ્રભુમય જીવન જીવવા માટેની અને એ કળા જો આપણા હાથમાં આવી જાય તો રાગ અને દ્વેષ ક્યાંય છૂ થઈ જાય. અને આમાં તો ભાઈ, જેટલી તમારી આંતરિક જાગૃતિ સબળ એટલી

તમારી જીત. સમજી લો. તમારે જો કંઈ કરવાનું હોય તો તમારા અંતરને જગાડો. અંતરની જાગૃતિ તો એટલો પ્રકાશ રેલાવશે કે બધું દીવા જેવું સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે. અને સાચી હકીકતની સમજણ આવશે. એટલે રાગદ્વેષ તો ઊભા પણ નહીં રહે. તમે જ કહો... સાચી પરિસ્થિતિનું ભાન થયા પછી આપણે અજ્ઞાનને રહેવા દઈએ ખરા ? તમે જ કહો ?”

મોટાનો આ પ્રશ્ન સાંભળીને એક ભાઈ બોલ્યા, “મોટા વાત તો તમે એવી કરો છો કે જાણે કશુંય અઘરું છે નહીં. પણ ખરેખર તમને કહું છું જ્યારે વાસ્તવિકતા સામે આવીને ઊભી રહે છે ત્યારે તો સાચે જ આ બધું અઘરું અઘરું લાગે છે મને તો.”

મોટા મોટેથી હસી પડ્યા. બોલ્યા, “વાહ, અઘરું લાગે છે બધું ખરું ને ? ભાઈ, તમારે તો સારી સારી વાતો કોઈ કરે એ સાંભળવી છે. વાંચવું પણ છે. પણ, એ બધી વાતો સાંભળેલી કે વાંચેલી જીવનમાં ઉતારવાની વેળા આવે એટલે કોઈ ને કોઈ બહાનું શોધીને ભાગવું છે ખરું ને ? તમારું વાંચેલું કે સાંભળેલું નકામું સમજવું. કારણ કે એનાથી તમારામાં તો રજમાત્ર ફેરફાર થવાનો નથી. પણ મારા ભાઈ એટલું સમજી લો કે હું જે કંઈ કહું છું એ વાત સાધક માટે છે. હું જાણું છું. તમને પણ સાધક દેખાવાનો ચસકો લાગ્યો છે. પણ, સૌ પહેલાં તો તમે સાધકનો અર્થ જાણી લો. સાધક એટલે શું ? તો સાંભળો - સાધક એટલે જીવન વિકાસના પંથે ચાલવા સતત જ્ઞાનભક્તિયુક્ત જાગૃતિ સેવીને મથનાર જીવ. જો તમે ખરેખરા અર્થમાં સાચા સાધક બનવા માંગતા હો તો જ આ બધું કામનું નહિતર...” મોટાએ વાક્ય અધૂરું છોડ્યું.

(‘મહાજ્યોત મોટા’ પુસ્તકમાંથી પૃષ્ઠ - ૬૬-૬૮)

અહીંથી તમને કાગળ લખ્યો ને તે રાતે તમને તે બાબતનું સ્વપ્ન આવ્યું, ને સ્વપ્નમાં તમે જવાબ પણ દીધો અને અહીંથી લખેલો કાગળ તો તે પછી તમને ક્યારેય મળ્યો, એ બધું ઠીક છે, પણ વરસને વચલે દિવસે આવું બને તેથી કોઈ પ્રકારે સંતોષ માની લેવો નહિ; જોકે એવું થાય તે સૂચક ગણાય અને એનાથી આપણો દહાડો વળે નહિ. એનું પ્રત્યક્ષ પરિણામ જીવનમાં નીજપતું અનુભવાય ત્યારે જ તે ખપનું છે એમ માનવું. જ્યારથી સાધકને જીવન જીવવામાં ખરેખર રસ પડવા માંડે, ત્યારથી જ એણે એ પંથમાં ડગ ભરવા માંડ્યા ને ભક્ત થવાની શરૂઆત થઈ એમ કહેવાય. જ્યારે પૂરેપૂરો અખંડ રસ પળેપળે પ્રકટેલો જામેલો રહ્યા કરે ને પળેપળે, એવી જીવંત ચેતનની સ્થિતિમાં રહેવાયા કરાય, ત્યારે જ ભક્ત સાચો ભક્ત થયો ગણાય.

શરીરની સ્થિતિ ઠીક ન હોય, જો બહુ નરમ હોય, તોપણ નિયમ તો મૂકી દેશો નહિ. બેઠા ન રહેવાય તો સૂતાં સૂતાં પણ તે કર્મ કર્યા કરવું.

સાધનાના ક્ષેત્રમાં જો વિકાસ કરવાનું દૃઢ દિલ થયું હોય તો જીવન પરત્વેનો સમગ્ર દષ્ટિકોણ બદલાઈ ગયેલો હોવો જોઈશે. જો એમ થયું હોય તો નવી સમજ પ્રકટેલી હોય, ને તો પ્રત્યેક પ્રશ્નને, હકીકતને, પ્રસંગને, બનાવને, સમાધાનપૂર્વક જોતાં, સમજતાં શિખાશે અને પછી ઝાઝી કશી કંઈ પરત્વે ગડભાંજ મનમાં પ્રકટશે નહિ.

અહીં શાંતિનિકેતનના અંગ્રેજી પ્રોફેસર શ્રી ગુરુદયાળ મલ્લિકજી, તેઓ રજાઓમાં કરાંચીમાં રહે છે કેમ કે ત્યાં એમનું કુટુંબ રહે છે, તેમની સાથે ગઈ કાલે રાતે ઠીક ઠીક વાતો થઈ. તેઓ સત્સંગની ભાવનાવાળા છે અને સાધનાના માર્ગમાં પ્રવેશ પામેલા અને તેના આંતર પ્રદેશમાં પહોંચેલા જીવાત્મા છે. તેમની નમ્રતા સાધનાના આદર્શ ભાવની અનુસાર અનુસરવા લાયક છે.

(‘જીવનસંશોધન’, ત્રીજી આ., પૃ. ૨૨૯-૨૩૦)

ત્રાટકમાં બધા રંગો એકબીજાથી વિરોધમાં છે, તેમ છતાં એ બધું દેખાય છે તે સારું કહેવાય; પણ માત્ર વચલું ટપકું જ જણાય એટલે આપણું કામ પાકું થયું ગણાય. ત્રાટક વખતે લીનતા આવે છે તે પણ સારું છે, પણ આંખની પાંપણ ફરકે છે તે ઠીક ન ગણાય. પોપચાં ઉપર જરા પણ ભાર ન રાખો. તદ્દન હળવાપણું રાખશો. તે ફરકવાં ન જોઈએ. બેસતાં પહેલાં મનથી નિશ્ચય કરશો ને પ્રાર્થના કરશો. જો આંખની પાંપણો ફરકે તો એ ત્રાટક ન કહેવાય. ત્રાટકમાં તમને કંઈક સંચાર થાય છે એવી લાગણી થાય છે તે ઠીક કહેવાય.

સૂર્યનું ત્રાટક હવે ૬-૭ મિનિટ જ રાખો. જો તમે નદીનો પ્રવાહ વહે છે ત્યાં જઈને, પ્રવાહમાં બેસીને એ કરી શકો તો વધારે સારું થશે ને ત્યાર પછી ધ્યાન પણ ત્યાં જ થોડોક સમય પ્રવાહમાં બેસીને કરવાનું રાખશો. બેત્રણ દિવસ કરી જોશો. જો ઠીક લાગે તો એકાદ માસ કરી જોશો. જો અનુકૂળ લાગે તો પ્રવાહમાં બેઠા પછી ‘આના જેવી ગતિ (વેગ), સરળતા, સ્વચ્છતા, નિર્મળતા, સદાય ગતિમાં વહ્યાં કરવાની વૃત્તિ’ વગેરેનો ભાવ રાખશો.

જ્યોતત્રાટક વખતે પાંપણો ફરકતી નથી ને ? તે વખતે જે ભાવ ધારણ કરવો જોઈએ તે રાખો છો ને ?

“મન ગમે ત્યાં ફરવા છતાં તલ્લીનતા સારી હતી”, એ અનુભવ સુંદર કહેવાય. એવું જ આપણા પળેપળના વ્યવહારના જીવનમાં આપણે કરી નાંખવાનું છે.

“ધારણા ઉપર ચઢાવતાં કુવારામાંથી જેમ પાણી ઊછળે તેમ વેગ ઊછળતો હતો ને ‘હરિ:ૐ’ બોલતાં રોમાંચ થતાં હતાં” - એ બધું ઘણું ઉત્તેજનરૂપે ભગવાને તમને આપ્યું છે, પણ એને કૃપા કરીને પચાવશોજી.

પ્રશ્નોના જવાબ

ત્રાટક

૧. બિંદુ ત્રાટક બેથી ત્રણ કે ચાર વાર પણ કરી શકાય, ત્રણ ત્રણ કે ચાર ચાર કલાકને અંતરે.

૨. જ્યોતત્રાટક જરૂર બે વખત થઈ શકે.

૩. અંદરની કીકી હાલતી નહિ લાગતી હોય, પણ એની Pitch (એકાગ્ર દૃષ્ટિપાતની જગા) કંઈ બદલાતી લાગતી હશે. પણ નજર જો મધ્યબિંદુ પરથી ખસતી ન હોય અથવા ત્યાં રહ્યાં કરતી હોય તો વાંધો નથી. દેખાવ ઝાંખો ઝાંખો થઈ જાય છે, એ તો એકીટશે જોઈ રહેવાને લીધે થતું હશે. પાંપણો સ્થિર રહેતી હોય તો અંદરની કીકી સ્થિર રહેશે, માત્ર એની Pitch કદાચ બદલાય; તોપણ આપણે નજર એક જ જગ્યાએ રાખ્યા કરવાની છે. પાંપણોને ફરકવા ન દેવી પણ એના ઉપર ભાર લદાવા કે આણવા ન દેવો. પહેલેથી જ ધીરે ધીરે એને ઉપાડવાનું રાખવું. મનમાં પહેલેથી નિશ્ચય કરીને બેસવું. તમે જરૂર વધારે સમય કરી શકશો જ. તમને મધ્યબિંદુની આસપાસનાં સાત કુંડાળાંના રંગો વિરોધાભાસી હોવા છતાં બધું માત્ર સફેદ જણાયાં કરે છે તે સારું કહેવાય. તમે કોઈ વાતે ઊંચો જીવ કરશો નહિ. તમે તમારે ભગવાનનું નામ લઈને ઝંપલાવ્યે રાખો.

૪. ચંદ્રમા સામે પણ ત્રાટક કરી શકાય. પણ ત્યારે શો ભાવ ધારણ કરીને કરીએ છીએ તેના ઉપર મુખ્ય આધાર છે. તમે શો ભાવ રાખશો તે મને લખજો.

૫. ભાન પાંપણો તરફ રાખવાનું હોય જ નહિ. ધ્યાન કે લક્ષ પેલા મધ્યબિંદુ ઉપર રાખવાનું છે. જપ તો આપણે ચાલુ રાખ્યાં જ કરવાના છે. તે

વખતે જપ મોટેથી લીધા કરવો. ચિત્તની શક્તિની આપણને ક્યાં ખબર છે ? એકીવખતે ઘણાં કામો એ કરી શકે છે. એટલે આપણે એને ઉપર જણાવેલી ટેવ પાડવાની છે. બેમાંથી કશું જતું કરવાનું નથી. ફરીથી જણાવું : લક્ષ તો મધ્યબિંદુ ઉપર જ રાખવાનું છે ને નજર પણ ત્યાં જ રાખવાની છે; અને ચિત્તને જપ-ધારણામાં લગાડ્યાં કરવાનાં છે. ચિત્ત મધ્યબિંદુ તરફ જતું હોય તો જવા દેજો. પણ માત્ર આંખની નજર જ ત્યાં રાખ્યાં કરશો તોયે ચાલશે.

(જીવનપગરણ, ચોથી આવૃત્તિ, પૃ. ૧૧૫)

ત્રાટક

ત્રાટકને લીધે આંખના તેજમાં કંઈ કમીપણું તો નથી લાગતું ને ? જો કદી એમ લાગે કે એમાં થાક લાગે છે તો ખૂબ લીલોતરીવાળી જગામાં ભાવ સાથે જોતા રહેવાનું અવારનવાર રાખવું.

તમે લખ્યું હતું કે ત્રાટક વખતે મેં જણાવેલું કે ‘મોટે સાદે શરૂઆત કરવી ને હૃદયમાં ભાવ રાખવો; પણ તેથી કંઈ પાપણો પર અસર નહિ થાય. વળી લક્ષ તો (નજર તો) મધ્યબિંદુ ઉપર રાખ્યાં કરવાનું છે.’ ત્યાં લક્ષ એ દૃષ્ટિપાતના અર્થમાં છે; ને ચિત્તને જાપમાં રાખવાનું છે.

નિત્યસ્મરણનોંધ તો જોયાં કરવાનું રાખવું જ. એથી ઠીક પડશે.

ત્રાટકનો હેતુ

ત્રાટકનો હેતુ સંકલ્પબળ વધારવાનો છે, ને સાથે સાથે એથી ભાવ-લીનતા ને એકાગ્રતા પણ જામે છે. જેમ કાંતતાં કાંતતાં જો આપણે એકાગ્ર હોઈએ છીએ તો સરસ, એકાધારું તૂટ્યા વિના, કંતાયે જાય છે, તેમ ત્રાટકમાં પણ બીજા વિચારો આવતાં તે સરસ થતું નથી. એટલે જેટલા પ્રમાણમાં આપણું મન આપણા સાધનમાં એકરસે પરોવાયેલું રહેતું હશે તેટલા પ્રમાણમાં સાધન સરસ થશે.

(જીવનપગરણ, ચોથી આવૃત્તિ, પૃ. ૧૨૪)

ધ્યાનથી ભાવના વધારી શકાય

૧. જે ભાવનાને આપણે વધાર્યા કરવી હોય ને જેની જરૂર આપણને લાગતી હોય તે ભાવના પણ ધ્યાનથી વધી શકે છે. પણ એના કંઈ hard and fast ચોકઠાંમાં પુરાઈ જાય એવા સજ્જડ નિયમો ન હોઈ શકે. ક્યાં સુધી એ ભાવના એ રીતે રાખવી એ દરેક વ્યક્તિ પોતે સમજી શકે. દરરોજ નવી નવી ભાવના રાખવાથી તો કંઈ ખાસ ફાયદો ન થાય. તેવી રીતે આપણને જે નડતરરૂપ ભાવના હોય તેને sublimate (તેનું ઉચ્ચ પરિવર્તન) કરવાને માટે પણ ધ્યાનનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. પણ ધ્યાન સિવાયના સમયે એ ભાવનાના ખ્યાલને એવી રીતે વળગી ન રહેવાય કે જેથી આપણા મુખ્ય કામની (જાપ-ભાવ વગેરે) વેગ-પ્રવૃત્તિથી એનો ભાર અને જાગૃતિ વધી જાય. એ ભાવનાની અસર માત્ર છાયા પૂરતી રહે ને આપણને એ બાબતમાં ચિનગારી પુરાવ્યાં કરે એટલું જ.

ધ્યાન પછી ત્રાટક

૨. ત્રાટકની બાબતમાં મેં તમને કાંતવાનો દાખલો આપીને લખ્યું છે. સ્થિર ચિત્તની સ્થિતિ જ્યાં જ્યાં આપણે ઉદ્ભવાવી શકીશું ત્યાં ત્યાં એકધારું બધું થશે જ. એટલે ધ્યાનમાંથી તમે ત્રાટક કરવા જાઓ છો ત્યારે સારું થાય છે; કારણ કે ચિત્ત સ્થિર હોય છે. એટલે એને ટેવ પાડવા માટે એ પહેલું રાખો તોયે સારું છે.

ધ્યાનમાં લીનતા

૩. ધ્યાન વખતે લીનતા રહે ને પછી જતી રહે એનો જે અર્થ તમે કરો છો ને જે ટેવ પાડો છો તે બરાબર છે. આપણો પ્રયત્ન તો તેવી લીનતા એકધારી રહ્યાં કરે એ માટેનો જ રહેવો ઘટે. જ્યારે જ્યારે તેવો ભાવ લીનતામાં ઓછો લાગે ત્યારે હૃદયે ધ્યાન દઈને એને સંકોરવાનો પ્રયત્ન કર્યાં

કરવાનો છે. જેમ મનને સંકોર્યા વિના (દીવાની દિવેટને સંકોરીએ નહિ તો એને મોગરો બાઝેલો હોય છે તે વધ્યાં કરે છે ને દીવાનું તેજ ઘટતું જાય છે તેમ સંકોર્યા વિના) ચાલવાનું નથી તેવું જ પ્રત્યેકમાં આપણે સમજવાનું છે.

ધ્યાન દરમ્યાન હૃદય ઉપર લક્ષ

૪. ધ્યાનમાં લીનતા હોય તે વખતે હૃદય ઉપરથી લક્ષ ખસી જાય તો અને તેથી કરીને લીનતા ઓછી થઈ ન જાય તો પણ, લક્ષ તો હૃદય ઉપર જ રખાયાં કરાય તે વધારે સારું છે, ને એવો પ્રયત્ન થાય તેમાં કશું જ ખોટું નથી. જોકે પહેલાં મેં લખેલું કે લીનતા રહ્યાં કરે તો લક્ષ ગમે ત્યાં ભલે ને હોય પણ એ પ્રમાણે કરવું હવે તમારે માટે ઠીક નથી.

મુખ્ય તો જપ અને ભાવ

૫. ગઈ કાલે ‘ઉત્તરરામચરિત’ની વાત નીકળી હતી. તેમાં બીજા રસો ભળેલા હોવા છતાં પ્રધાનતઃ તો એક જ રસ-કરુણ-છે; એવી રીતે ભલે ગમે તે ભાવના ધારી હોય પણ એના ઊંડાણમાં તો જપ હોય જ. એ તો જેમ આપણો શ્વાસોચ્છ્વાસ ચાલ્યાં કરે છે તેમ થઈ જવું જોઈએ. ભાવ ને જપ બન્ને એકીસાથે રાખી શકાય; રાખવા યોગ્ય પણ છે.

જેવો હેતુ તેવું પરિણામ

૬. “તમો પ્રત્યેનાં શ્રદ્ધા, પ્રેમ તથા તમન્ના, સરળતા, નિર્દોષતા, પ્રેમનું જોશ આદિ ભાવો રાખવા યોગ્ય ખરા કે નહિ?” રાખો તો કશું જ ખોટું નથી. પણ તે શ્રદ્ધાથી થવું ઘટે. એની પાછળનો ભાવનો પડઘો પ્રેમનો જ હોવો જોઈએ. એ પાછળનો જેવો હેતુ હશે તેવું જ એનું રૂપાંતર થશે.

લાંબા અભ્યાસ પછી જ કંઈક થાય

૭. ત્રાટક ખરું તો તમે કહો છો તેવું જ થવું

ઘટે. પણ એવી સ્થિતિ તો અભ્યાસ વિના આવવી શક્ય નથી. જેમ ધ્યાનમાં બિલકુલ વિચાર આવવા ન ઘટે, પણ તે કંઈ એકદમ બનતું નથી પણ ઘણા અભ્યાસ પછી સાધ્ય થાય છે, તેમ ત્રાટકમાં પણ. પહેલી પાંચ મિનિટ ભલે પ્રારંભિક તૈયારીની રહે, એનો કશો વાંધો નથી. આદર્શના અંતને એકદમ છેડે જઈને પહોંચી શકાય નહિ. એ માટે તો સતત ચીવટાઈ ભરેલા અભ્યાસની જરૂર રહેશે.

ધ્યાનાદિ દરમ્યાન ચેતના-કક્ષા બદલાય છે

૮. ત્રાટક વખતે મોટેથી બોલવામાં તમને આંખની સ્થિરતા ડોલવાનો ભય રહે છે, તો હૃદયથી તેમ કરવાનું રાખશો. “લીનતામાં જપ જતો રહે” એટલે ત્યારે આપણી ચેતનાની સ્થિતિ માત્ર બદલાતી હોય છે. તેવી તેવી પ્રત્યેક ચેતનાની કક્ષામાં પણ આપણે તેમાં તેમાં ભળી જવાનું નથી. જો ભળી જવાય તો ત્યાંથી આપણો વિકાસ અટકી પડે.

હૃદયના ધબકારા સાથે જપ

જપ તો પ્રત્યેક હૃદયના ધબકારા સાથે એકાકાર થઈ જવો ઘટે, ને હૃદયનાં ધબકારામાં સમાઈ જવો ઘટે. જેમ જેમ એ સ્થિર થતો જશે ને એમાં પૂરતો ભાવ આવતો જશે તેમ તેમ એ હૃદયના ધબકારા સાથે ભળી જતો લાગ્યાં કરશે.

૯. દિવસના કોઈપણ ભાગમાં આકાશ કે વૃક્ષ તરફ જરૂર ત્રાટક ગમે તેટલી વખત કરી શકાય. પણ તે ત્રાટકમાં દરેક વખતે અમુક સમય ને ભાવ નક્કી કરેલા હોવા જોઈએ.

ખોરાક

૧૦. ખોરાક બાબતમાં તો અત્યંત ખારું, ખાટું ને તીખું-તમતમતું ન હોય તો સારું. તદ્દન સહેલાઈથી પચી શકે એવું લેવાનું હોય તો ઠીક. સામાન્ય રીતે

બધા લોકો જેવું ખાતા હોય તેવું એટલે આપણા દરરોજના ખોરાકમાં જરાતરા જ ફેરફાર કરી લેવાનો હોય તો વાંધો નથી. કશું સ્વાદની દૃષ્ટિએ ખાવાનું રાખવાનું નથી.

અંદરનાં સાધનો જ વધુ ઉપયોગી છે

ખોરાક, વાતાવરણ, સોબત, અભ્યાસ, સ્થળ વગેરેની અસર હોય છે ખરી, પણ મુખ્યત્વે તો આપણી જ તમન્ના ને જિજ્ઞાસા ખરો ભાગ ભજવે છે તે જાણશો. ચિત્ત-શુદ્ધિને માટે નિરાસક્તભાવે કર્મ કર્યા કરવાનું આપણે રાખીશું તો ઘણો લાભ મળ્યા કરશે. જેમ આપણાથી ભાવપૂર્વક ધપાતું જવાશે તેમ બીજામાં પણ તેની અસર આવ્યા વિના રહેશે નહિ. બહારના બીજા કશા ઉપર આપણે કશી મહત્તા આપવાની નથી. મહત્તા તો આપણા કામમાં જ આપવાની છે. એમાં જેમ જેમ જીવ ઊંડો ઊતરતો જશે, લગની-રસ લાગતાં જશે તેમ તેમ બધું આપોઆપ આપણને જે કંઈ સમજાવાનું હશે તે સમજાતું જશે.

૧૧. જપ સુંદર ને સાત્ત્વિક તો અંદરથી ચાલ્યાં કરતો હોય તે જ સારો. પણ જેમ આદર્શને એકદમ પહોંચી શકાતું નથી ને પગલે પગલે, ડગલે ડગલે જવાય છે તેમ પહેલા થોડો સમય જે રસ્તે ત્યાં પહોંચવાની શક્યતા લાગતી હોય તે રસ્તે જવાનું રાખવું. હાલના તબક્કે જીભ હલાવવાનું રાખશો તો વાંધો નથી, પણ તે એના ધ્યેયને કદી પણ ભૂલ્યા વિના. યાંત્રિક, જડ ટેવ ત્યારે જ પડે છે કે જ્યારે એના મૂળ હેતુને આપણે વિસારે મૂક્યો હોય છે.

‘ધારણા’ એટલે શું ?

૧૨. આપણા અર્થમાં ‘ધારણા’ એ તો અમુક કર્મમાંથી પરિણામ પામનારી અસર છે. મુખ્ય તો હૃદયના ધબકારા સાથે જપ થયાં કરે ને તે પણ ખૂબ ભાવાવેશ સાથે એ જરૂરનું છે. ધ્યાન વખતે

આપણા ચિત્તનું લક્ષ હૃદય ઉપર હોય તે જરૂરનું છે, તે જાણશો.

(જીવનપગરણ, ચોથી આવૃત્તિ, પૃ. ૧૨૫-૧૩૦)

ધ્યાન અને તંદ્રા

સૂવાની સ્થિતિમાં ધ્યાન જ્યારે કરવાનું હોય છે, ત્યારે તંદ્રા આવી જવાનો સંભવ રહે છે જ. પણ જો તે વખતે પહેલાં આપણે મનને એકાગ્ર કરી શકીએ, ને એકરસ ભાવે આપણે ડૂબવાનું કરી શકીએ તો તંદ્રા નહિ આવે, કારણ કે તંદ્રા મનના તદ્દન બહારના કે ઉપરના થર ઉપર જ વસે છે, કે અસર કરે છે. માણસ ઊંઘતો હોય છતાં અંદર પોતાનામાં રચ્યો રહેલો હોય એમ પણ બને છે, પણ તે આપણે માટે અત્યારે નહિ.

ત્રાટકથી આંખ સુધરે છે

આંખે કે એના તેજમાં બીજી રીતે તમને ત્રાટકથી નુકસાન થયું નથી એ સારું છે. એનાથી આંખનો રોગ ખરી રીતે ઘટવો જોઈએ, ને તેજ પણ વધે છે, તથા દૃષ્ટિ લાંબે સુધીની થાય છે. એ તો સ્થૂળ ફાયદા.

વિચારોના વમળમાં તણાઈ જવાય ત્યારે જાણવું કે આપણું મન દ્વિધા પામેલું છે, અને એનું એકાગ્રપણું ઘટેલું હોવું જોઈએ; એટલું જ નહિ પણ રસવૃત્તિનું સ્થળ અંદરથી બહારમાં ફરેલું હોવું જોઈએ. એવું થાય ત્યારે આપણે આપણું પૃથક્કરણ કરી લેવું ઘટે. તેમ છતાં પણ (એવું કેટલીક વાર બને છે) ન સમજાય તો ભગવાનને આપણે અસલની ભાવદશા વધારવા સારું પ્રાર્થના કર્યા કરવી ને તે મેળવ્યા વિના જંપીને બેસવું નહિ, ને એ બાબતમાં મંડ્યા જ રહેવું.

(જીવનપગરણ, ચોથી આવૃત્તિ, પૃ. ૧૩૧)

ત્યારે એ કર્મ આવ્યું ક્યાંથી ? આમ વિચારીએ તો એને તો કર્મ જ નથી. કર્મ ક્યાંથી આવ્યું ? કર્મ તો કરે છે એમ આપણને થાય. વાજબી પ્રશ્ન છે.

ત્યારે જે જીવનમાં જીવતો હોય છે. ત્યારે જીવતાં, જીવતાં, જીવનમાં એને કાંઈક ને કાંઈક કોઈક કારણથી કર્મ આવી ચડે છે. આપમેળે. એ એના પ્રારબ્ધને લીધે કે વર્તમાનને લીધે હોય તો કાંઈ કર્મથી બંધાયેલો માણસ હું કહું એને એ (અનુભવી), કર્મથી બંધાયેલો નથી. આપ મેળે કાંઈ વસ્તુ એનામાં આવી ચડે. એ જો અનુભવી પછી એ જેમ જેવો વળગી રહે તેવો બીજો કોઈ વળગી ના રહી શકે. પણ પાછો તદ્દન નિસ્પૃહી, સાક્ષીભાવે. એની સાથે ઓતપ્રોત થઈ ગયો હોય પાછો. કર્મને મારી તમારી જેમ નહીં કરે એ કર્મને એટલી બધી એકનિષ્ઠાથી, એક ભાવથી તે સંપૂર્ણ યોગ્યતાથી કર્મ કરશે એ ગમે તેમ યદ્વા—તદ્વા એ કર્મ નહીં કરે. જેટલી જેટલી વ્યક્તિઓને સ્પર્શ્યો તેનામાં એનો સ્ફુર્લિંગ પત્યો. એ વાત તો બધી હું કરી ગયો. પણ અનુભવીને પ્રારબ્ધ નથી, વર્તમાનેય નથી અને ભવિષ્યેય નથી. અનુભવીને કાળ નથી. અનુભવમાં કાળ નથી. એનું એ આપણે સ્વીકારી લઈએ તો પછી એને પ્રારબ્ધ ને આ વર્તમાન ને ભવિષ્ય આ ક્યાંથી આવી શકે ?

જિજ્ઞાસુ : સાંખ્યદર્શનમાં પણ એ પ્રમાણે જ

કહે છે. શંકર પણ એ પ્રમાણે કહે છે. એના quotations આ પ્રમાણે છે.

પ્રારબ્ધ યસ્તુ ઈદં ભૂજ્યતામ્

અથ પર બ્રહ્માત્મનામ શ્રૂયતામ્

અનુભવીને સ્થળ, સંજોગો અને કાળ નથી તો પ્રારબ્ધ ક્યાંથી હોય ?

પૂ. શ્રીમોટા : એક વખત ધારો કે એક માણસ મથે છે. ધારો કે સાધના કરે છે. સાધના કરતાં કરતાં પોતે આ બધું ભોગવે છે એમ કરતાં કરતાં એને અનુભવ થયો. એ જો અનુભવમાં સ્થળ, સંજોગ અને કાળ નથી એ આપ સ્વીકારો ? હું ?

જિજ્ઞાસુ : હા.

પૂ. શ્રીમોટા : સ્વીકારો ખરા ?

જિજ્ઞાસુ : એમાં શંકા જ નથી. તદ્દન સ્વીકારું છું.

પૂ. શ્રીમોટા : તો તો પછી એને પ્રારબ્ધ ક્યાં રહ્યું ?

જો સ્થળ, કાળ ને સંજોગ એને નથી. એ જો વાત સાચી હોય તો એને પ્રારબ્ધ કર્મ રહે જ નહીં.

બીજું ત્યારે કે આવા મોટા મોટા પુરુષોને આપણાથી ખોટા કેમ પડાય ? એનું કાંઈ rational(રેશનલ) ખોળવું જોઈએ.

જીવતા નર સેવીએ, પ્રથમ આ., પૃ. ૧૧૧.

હરિ: ॐ આશ્રમને મળેલ દાન

એપ્રિલ - ૨૦૨૪ : ૭,૮૮,૧૮૮.૦૦

મે - ૨૦૨૪ : ૭,૮૦,૦૦૪.૦૦

હરિ: ॐ ગુંજનને આર્થિક સહયોગ

શ્રી ગુણવંતભાઈ ચંદુલાલ ઠક્કર : અમદાવાદ : ૧૦૦૧/-

મૃદુલાબેન માણેકલાલ મુખી : અમદાવાદ : ૧૦૦૦/-

જો ખરેખરી રીતે આપણે ‘ચાઈલ્ડ સાયકોલોજી’ (બાળ મનોવિજ્ઞાન)ને સમજવી હોય અને આપણે એ પ્રમાણે વર્તતા હોઈએ, તો બાળકને માબાપથી છૂટું પાડવું બિલકુલ યોગ્ય નથી. કારણ કે મા-બાપનું વહાલ એને મળવું જ જોઈએ. બાળકને જે વહાલ માબાપ તરફથી મળવું જોઈએ એ માબાપ બાળકને આપતા નથી. હું કદાચ ખોટો હોઈશ, પણ હું સમાજમાં જોઈ રહેલો છું. માબાપે બાળકોને જે વહાલ આપવું જોઈએ એ આપી શકતા નથી. એનાં કારણો ગમે તે હોય ! એ બધાં ચીતરી શકાય એમ છે બોલી શકાય એમ છે પણ એ અત્યારે આઉટ ઓફ ક્વેશ્ચન છે. માબાપના અંતરનું ખરેખરું વહાલ બાળકને જે મળવું જોઈએ એ મળતું નથી માટે એ ખીલી શકતાં નથી. બાગમાં જેમ ગુલાબ રોપ્યું હોય, ને એ ગુલાબની સંભાળ ન રાખીએ તો એ ગુલાબ ખીલી નહિ શકે. એવી રીતે બાળકો ખીલી શકતાં નથી. કારણ કે બાળકોને ખૂબ વહાલ જોઈએ છે. બાળકો પ્રેમના એટલા બધા ભૂખ્યા અને તરસ્યા હોય છે કે એ આપણા ‘કન્સેપ્શન’માં (=વિચારણામાં) નહિ આવી શકે.

ચાઈલ્ડ સાયકોલોજી અથવા તો બાળકોનો કેવી રીતે વિકાસ થાય એનું જે શાસ્ત્ર છે, એ શાસ્ત્રની હું વાત કરું છું. એ શાસ્ત્રમાં ક્યાં આગળ લખેલું છે એ હું કહી શકતો નથી, પણ મારી સમજણમાં જે ઊગેલું છે એ હું કહું છું. એ સાચું જ છે એવો કંઈ મારો દાવો નથી. મને જે સમજણ પડી છે ને જે બાળકને ઉછેરવાનું આવ્યું, મારા જીવનમાં એક પાસું બાકી હતું બાળકને ઉછેરવાનું.

તે પણ મેં કર્યું. કારણ, હું પરણેલો ખરો, પણ એ છોકરી તો મરી ગઈ. એટલે મારે પોતાને છોકરાં હોવાની શક્યતા હતી જ નહિ. એટલે એ બાળક (હસમુખભાઈનો પુત્ર હરિ) જન્મ્યું ત્યારથી જ એને ઉછેરતો હતો. ‘ચાઈલ્ડ સાયકોલોજી’ સમજેલો તે પ્રમાણે એનું બધું કહ્યાં કર્યાં કર્યું. પાંચ વર્ષનો થયો ત્યાં સુધી હું એને શહેરમાં લઈ જતો. એ મને જે કહે તે બિલકુલ શરમ વગર કરું. બજારમાં એને ખભે બેસાડીને લઈ જઈ, તો કહે કે, ‘મોટા, ઘોડો થાઓ.’ તો હું બજારમાં ઘોડો થાઉં ! ઈંગ્લેન્ડનો પ્રાઈમ મિનિસ્ટર હું એનું નામ ભૂલી ગયો છું એ પોતાના છોકરાને માટે ઘોડો થઈને એને ફેરવતો. આ ઈંગ્લેન્ડના ઈતિહાસની હકીકત છે.

મેં છોકરાને ઉછેરવાનું માથે લીધેલું માબાપ એને ઝંખતા હતા. પણ છોકરાને મારી સાથે એટલી બધી માયા કે માબાપ પાસે જાય જ નહિને ! દૂધ પીવા પૂરતો જ જાય. મારી સમજણ એવા પ્રકારની કે માતાનું દૂધ જ બાળકને મળવું જોઈએ. બહારનું દૂધ બાળકને આપે એ બરાબર નથી. ભગવાને આ બધી રચના શા માટે કરી છે ? એ આખી રચનાને તમે ફગાવી દો છો, એ રચનાને તમે ઉડાવી દો છો તે બરાબર નથી. માનું દૂધ જ બાળકને મળે એ મારી સમજણ. એટલે તેટલા સમય પૂરતું બાળકને ભૂખ લાગે એટલે ત્યાં જાય. પછી તરત જ આવતો રહે મારી પાસે. મારી સાથે ને સાથે રહે. છ-સાત વર્ષનો થયો ત્યાં સુધી એનું બધું જ કહ્યું કરેલું. બધાં આવ્યાં હોય, મારી સાથે વાતો કરતાં હોય, અને એ કહે કે, ‘મોટા, બોલશો નહિ.’ તો

હું બધાને કહું કે, 'મારો બાળક હુકમ કરે છે કે મારે બોલવું નહિ, એટલે હું બોલીશ નહિ.' પછી શાંત રહું બોલું નહિ, કંઈ પણ નહિ. ગમે ત્યાં જતાં મને કહે 'આ બારણે સાંકળ મારી દો.' કોકના ઘેર. પછી હું કહું, 'ભઈ, આ બાળકના હુકમથી સાંકળ મારી છે, તે મારી ભૂલચૂક તમે માફ કરજો. હમણાં થોડી વારમાં ઉઘાડી દઉં છું. પછી હું સાંકળ ઉઘાડી નાંખું. પણ તેય કરું ખરો.'

બાળકનું-એટલે ચાર પાંચ વર્ષના બાળકનું-બધું જ કહ્યું કરવું જોઈએ. જેથી એનું અહમ્ ખીલે. બાળકનું સેલ્ફ (=પોતાપણું) ખીલવવાને માટે એને આગળ આવવા માટે, એને ઘણું જ ઈમ્પોર્ટન્સ

(=મહત્ત્વ) મળવું જોઈએ. જેમ આપણને ઈમ્પોર્ટન્સ મળે છે તો આપણને સારું લાગે છે, તેમ બાળકને આટલું બધું ઈમ્પોર્ટન્સ આપવાથી કરીને એનો વિકાસ થાય. સમાજમાં એ શાસ્ત્રની સમજણ આવશે-આજે તો એ નથી.

સંગીતથી બાળકનો વિકાસ થાય. બાળકને સ્વાભાવિક રીતે હાર્મનીમાં રહેવું ગમે છે. પછી સંસારમાં હાર્મની તૂટી જાય છે. આગળ-પાછળના વહેવારથી તૂટે. માબાપને લીધે તૂટે. સંગીત હાર્મની પેદા કરે છે. ઈન્ટર્નલ હાર્મનીનો વિકાસ થાય છે. પણ બાળકની કોઈ એવી કાળજી રાખતા નથી.

(‘વસંતે બહાર પુસ્તકમાંથી’ પૃ. ૫૯-૬૧)

ગયેલા આત્માને શ્રદ્ધાંજલિ

(૧) શકુંતલાબેન કનુભાઈ પટેલ	:	નરોડા	તા. ૧૮-૦૨-૨૦૨૪
(૨) દર્શિનીબેન સુનીલભાઈ ઉપાધ્યાય	:	અમદાવાદ	તા. ૦૬-૦૩-૨૦૨૪
(૩) પુષ્પાબેન ભરતભાઈ પટેલ	:	યુ. કે.	તા. ૦૨-૦૨-૨૦૨૪
(૪) સત્યવદનભાઈ શાહ	:	અમદાવાદ	તા. ૦૯-૦૩-૨૦૨૪
(૫) ભારતીબેન રમેશભાઈ આચાર્ય	:	અમદાવાદ	તા. ૦૯-૦૩-૨૦૨૪
(૬) ગીજુભાઈ એમ. ગામીત	:	સુરત	તા. ૨૨-૦૩-૨૦૨૪
(૭) ફાલ્ગુનીબેન પ્રવીણભાઈ જોષી	:	અમદાવાદ	તા. ૨૭-૦૩-૨૦૨૪
(૮) અશોકભાઈ નટુભાઈ પટેલ	:	પોન્ડીચેરી	તા. ૦૨-૦૪-૨૦૨૪
(૯) ચંદ્રીકાબેન જયંતીલાલ તમાકુવાલા	:	સુરત	તા. ૧૨-૦૪-૨૦૨૪
(૧૦) મુકુન્દભાઈ ઉમેદભાઈ પટેલ (ભગત બીડીવાળા)	:	નરોડા	તા. ૧૨-૦૪-૨૦૨૪
(૧૧) બાવળાવાળા નવનીતભાઈની દીકરી જીગીષા પટેલ	:	અમેરિકા	તા. ૧૮-૦૪-૨૦૨૪
(૧૨) ભાનુબેન કૃષ્ણકુમાર પટેલ (ચંદુભાઈ મુખી અસારવાવાળાના પુત્રવધૂ)	:	અમદાવાદ	તા. ૨૦-૦૪-૨૦૨૪

ઉપરોક્ત સર્વે ગતાત્માઓને શ્રીહરિ મોટા શાંતિ અને કલ્યાણ પ્રેરે તેવી હૃદયથી પ્રાર્થના

ખરેખરી તમને એ ઉત્કટ અભિલાષા થઈ જ નથી. નીકર તમે ઉત્કટ અભિલાષા—ઉત્કટ અભિલાષા થઈ હોય તો એક સાધનને પકડીને તમે પોતે જ પરીક્ષા કરી લ્યો. એક સાધનને પકડીને કેટલોક વખત તમે ટકી શકો છો. તો તમે હમજી લો તમારી લાયકાત છે.

સ્વાર્થની સભાનતાની જેમ સદ્ગુરુની સભાનતા દરેક કર્મમાં રાખો

અને આ બધા સદ્ગુરુની વાત કરે છે તે મારે ગળે ઉતરતી નથી. સદ્ગુરુની વાત સાચી છે નક્કર છે. હવાની જેમ નક્કર છે. તેજની જેમ નક્કર છે. આપણી હયાતી છે એના કરતાંય નક્કર છે. પણ એનામાં દિવસમાં ચોવીસ કલાક. તે ચોવીસે કલાક આપણો અભ્યાસ ક્યાં છે?... તમને ગમે એવા સંજોગોમાં રહેવાની, રહેવાની ને રહેવાની કે જતી રહે છે? બોલો તમે. તમારા સંસાર-વ્યવહારમાં જુઓ તમે.

જિજ્ઞાસુ : રહે છે.

શ્રીમોટા : કે સ્વાર્થની awareness તમને રહે છે. પણ એટલી awareness તમારામાં સંસારવહેવારમાં કામ કરતાં ભગવાનની રહેતી નથી. તો તમે હમજી લો કે હજુ આના માટે આપણી હજુ પાકી ભૂમિકા નથી. માટે અભ્યાસ હજુ પાકો વધારે કર્યા કરો. કે બે કલાક રાખો, ત્રણ કલાક રાખો, સાડાત્રણ કલાક વધાર્યા કરો. એમ કરીને બરોબર એનો તો એમાં headlong ઝંપલાવો.

હા. એનું કામકાજ કરીએ એ ઉત્તમ છે. હંઅ... જો કે મારી ના નહિ.... આ તો science છે. જેમ જે હોય તે સાચી વાત કરવી. પણ એ એને તમે મનમાં જે રાખો. એનું કામકાજ બધું કરો.

એનું કરતાં હો પણ એ મનમાં તે વખતે પળેપળ જીવતો ના હોય કે કરેલું કામ સારું છે. હવે એની કદર પણ પેલો ત્યારે કર્યા કરે. પણ મનમાં એ જીવતો હોવો જોઈએ. અને થાય તો ઉત્તમ છે. એ ફળદાયી છે.

અને પેલું એનું કામ જે કરતાં હોઈએ તે કામ નથી પણ એના સ્મરણને આપણામાં જીવતુંજાગતું ચેતનાત્મકપણે રાખવાને માટે આ કરીએ છીએ. આપને સમજણ પડે છે. આમાં ?

સદ્ગુરુનું સ્મરણ રાખવા માટેના ઉપાય

જિજ્ઞાસુ : હા. તદ્દન સાચી વાત છે.

શ્રીમોટા : આ મારા પોતાના સમર્થનને માટે નથી કહેતો..... તરીકે કહું છું. ત્યારે એવું કરનારા કેટલા ? ત્યારે શરૂઆતના ગાળામાં તો બિલકુલ માણસની મંદાગ્નિ. મંદાગ્નિને પછી મંદાગ્નિ હોય તેનોય વાંધો નહિ, પણ એને નિર્ણય કરીને ગમે તેમ મરી જવાય તો ભલે. કે ખઈશ નહિ ને પાણી પણ નહિ. પણ અઢી કલાક તો કરવા. પંદર દિવસે પા કલાક ઉમેરો. એમ કરતાં કરતાં તમારી વૃત્તિને વધારી શકો છો. કે તમારે એમાં આગળ વધવું છે. એ નિશ્ચય પાકો જોઈશે. અને નિશ્ચયને અમલમાં મૂકવો પડશે તો કે આ બધું છે ને. બધું ચાલે છે. કંઈ કશું અટકી પડતું હોતું નથી. હિમાલયના જંગલમાં રહીને મેં કર્યું નથી. હજુ મારા મોટા ભાભી છે.... અને જવાબદારીવાળામાં કામો કરેલાં.

મારા ગુરુમહારાજ કહે આ ઠક્કરબાપાની પ્રસ્તાવના લે. મેં કહ્યું, ઠક્કરબાપાની પ્રસ્તાવના લઈને શું કરવી ?

ભગવાનને માર્ગે જતો હોય તો કર્મ કેવી રીતે કરવાં એના પર મેં કાગળો લખેલાં હેમંતભાઈને, અને નંદુભાઈને. તે 'કર્મગાથા' પછી લખી. તેમણે લખ્યું હોય તે મને આજે ખપમાં લાગે છે. તે લખ્યું છે. મારા વિષે લખ્યું છે એ લોકોએ. પરીક્ષિતલાલની લીધેલી રવિશંકર મહારાજે. હું તો ... મને ખાસ મન નહિ થાય. પણ તે લોકોના કહેવાથી કે મોટા આવું કામ કરતા હતા. ત્યારે કામનો વાંધો નથી. કામ એ નડતરરૂપ નથી. એ તો તમારી કરવાની જ્યોત સળગેલી નથી.

નકારાત્મક વૃત્તિઓ ઊઠતાં તે વેળા
પ્રાર્થના, ભજન સ્મરણ કરો

જિજ્ઞાસુ : એવું ખરું કે જેને અસદ્વૃત્તિના હુમલા કહીએ એ આપણી જ પ્રકૃતિનું કોઈ પરિણામ હોઈ શકે ?

શ્રીમોટા : ના. આગળમાં જતા એવું કાંઈ નથી હોતું. આગળ જતાં દા.ત. ચૌદ ભૂમિકા લઈએ કોઈ વૃત્તિ આવી પડી તો એનો દોષ નથી. તો એના ચિત્તમાં સંસ્કારો પડ્યા કે નથી પડતા ? અને આવી વૃત્તિઓ થાય છે તેની સામે જાગ્રત રહેવાય અને એને નિવારી શકું એટલે કે એને resist નહિ કરવું.

તે વખતે જ્યારે વૃત્તિઓ જાગે ત્યારે ક્યાં તો ભજનમાં જવું, ક્યાં તો સ્મરણ કરવું, ક્યાં તો પ્રાર્થના કરવી, ક્યાં તો ધ્યાનમાં જવું. એ રીતે આગળ વધવું. તે વખતે તમે પેલાને - કરશો તો તો ખોટી વાત. કારણ કે એ તો જેટલું - કર્યું તમે. કારણ કે એ તો પ્રકૃતિનો વિષય છે. સંસ્કારો, વૃત્તિઓ થવી એ પ્રકૃતિ છે. ત્યારે તમે પ્રકૃતિનો સામનો પ્રકૃતિથી કરશો તે નહિ ચાલે. એનો સામનો કરવો હોય તો એનાથી ઊર્ધ્વ ચઢો. કે તે વખતે હું પ્રાર્થના કરું. ભજન ગાઉં. ધ્યાન કરવું એવાં સાધનો હું કરતો અને પછી પ્રાર્થના કરતો. તો

પછી સહન થાય. એની સાથે... કરી દો. કોઈ પણ રીતે. આ જીવનની આપણી ભૂમિકા ઉપર.

મોટાને પગે લાગનારા મોટાનું કામ કરે તો
સાચા પગે લાગ્યા

તમે કામ કરો. કામ કરો. સારું કામ કરો તમે સાહેબ. તમે એટલું બોલ્યા કરશો તો નહિ ચાલે. હું એટલા માટે કહું છું કે મારું કામ છે, એટલા માટે નહિ હોં. દા.ત. આ મારે ઈન્દુને ઘેર આખો ઓરડો ભરાઈ ગયો છે. મારે વિચાર છે કે ચોપડીઓ ખપાઈ જાય. તો પગે લાગતા હોય ને આ બધું કરતા હોય કે વેચવી. મારી મરજી ખરી. તો તમારી લાગણી છે એમ પુરવાર થશે. બાકી ખોટી વાત. આ પગે લાગો છો તે ખોટા લાગો છો. એ દંભ છે એક પ્રકારનો. હું - એમ માનું છું.

તમે જો ખરેખર કહેતા તો એને માટે માન આદર હોય ને પગે લાગતા હોય તો આટલું કામ કરો. પણ એ... એ કરતા નથી. પણ તમે એને જો એનો લાભ લેવા માંગતા હો તો સક્રિયપણે એનું કામ કરો. અને કામ કરતી વખતે એની સભાનતા રહેવી જોઈએ. અને સભાનતા વખતે એનો તમારો જે હેતુ છે એ પણ સાથે જોઈએ.

તમારા સંસાર-વ્યવહારમાં કોઈ માણસ છે. તદ્દન ખરાબમાં ખરાબ. જેને જોવો ના ગમે એવો. એની સાથે સ્વાર્થ પડે તો વેગળું બધું મૂકી દો છો કે નહિ ?

મોટાનું કામ મોટાને પોતાનામાં જીવતા
કરવા માટે કરો

કારણ કે તમારો સ્વાર્થ predominant હોય છે. તેવી રીતે આમાં પણ જો આપણે એની પાસેથી જીવનનો ઉત્તમમાં ઉત્તમ લાભ જો લેવો હોય તો તે લાભ લેવાની senseને જીવતી રાખવી પડશે. એમ ને એમ નહિ ચાલે સાહેબ. અને એ જીવતી

રાખીને એ હેતુની સભાનતા રાખીને... x, y, zની કે એના સ્વરૂપની જે કાંઈ કલ્પના હોય તમારાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણની અંદર રહેતી હોય તેવી સભાનતા રાખો. અને એને મારામાં જીવતો કરવાને માટે આ કામ કરું છું. નહિ કે મોટાને મદદ કરવાને સારું અને તમે નહિ હો તો પણ મોટાને મદદ થઈ રહેશે.

અત્યાર સુધીમાં લાખોનાં કામો થયાં. કેટલા બધા પૈસા મળ્યા ને ! તે બધા x, y, z એ જ મદદ કર્યા ને ! એ તો હજાર હાથવાળો ધણી કરશે. ને નહિ હશે તેનો કશો વાંધો નહિ. આ કરો છો પોતાના સ્વાર્થને માટે કરો છો. તમારા પોતાના કલ્યાણને માટે કરો છો. ને એને મોટાને આ દ્વારા મનમાં જીવતો કરવો છે.... જીવતોજાગતો ભાવ..... જેવો તમારા તો તમને જુઓ.

આ પ્રયોગાત્મક વિષય છે. તમે એક મણિનગરમાં મારા માટે એક પ્રાર્થના લખેલી. એ ભાવેય ખરો, છે. બધુંય સરસ છે. પણ એક વખત મારામાં fancy આવી, mood જ આવ્યો ને તમે લખ્યું. એ નહિ ચાલે સાહેબ. આ કાંઈ મારું ખોટું નથી. મારું કહેવું સાચું છે કે નહિ ?

જિજ્ઞાસુ : સાચું, સાચું.

મોટાનું કામ મોટાની ભાવના જગાડવા કરો

શ્રીમોટા : અને ખોટું હોય તો મને કહો. તમે તો શાસ્ત્ર ભણેલા છો.

જિજ્ઞાસુ : હકીકતમાં એ સાચું જ છે. મને પોતાને prestigeનું એવું નથી. ભાવ ટકાવી રાખવા મને એ સાધન લાગે છે. કેટલીક વખતે.... જેમ આપ કહો છો ને કાંઈક પણ કામ કરીએ જોકે કામ આ તે કાંઈ એ કાંઈ આપણે કોઈ ગુરુનું કે એવું કાંઈ નથી. કામ આપણા પોતાના વિકાસ માટે કરતા હોઈ કરી દેવું જોઈએ. કે કાંઈ આપણે

મેળવવું હોય તો કાંઈ પ્રયત્ન તો કર્યા જ કરવો જોઈએ ને ?

શ્રીમોટા : કરવો જ જોઈએ.

જિજ્ઞાસુ : વળી આ પ્રયત્ન એ ભાવ ટકાવી રાખવાનું.

શ્રીમોટા : સાધન છે. એ રીતે કર્યું. એમ કહું છું. આપ કહો છો એમ જ મેં કહ્યું, કે કામ માત્ર કામ તરીકે નથી પણ આપણા ભાવને એના પરત્વેના આકર્ષણને જીવતું-જાગતું રાખવાને માટે જ છે.

જિજ્ઞાસુ : હવે ધારો કે કોઈ માણસ હોય ને એનું કામ કરવાને ઈચ્છીએ. તો એનો અર્થ એ કે એની અને આપણી વચ્ચે સદ્ભાવ ટકી રહે એ જ....

શ્રીમોટા : એ જ, એ જ, એ જ ખ્યાલમાં રાખવું જોઈએ. એ જ મેં કહ્યું. એ જ કહ્યું મેં.

જિજ્ઞાસુ : પણ એમાં પણ માણસની પ્રકૃતિની મર્યાદા હોય છે. કેટલી બધી કે કદાચ એ માર્ગે જતો નથી. પોતે એ મૂકી પણ દે છે. તો આ માર્ગમાં પણ પોતાની પ્રાકૃતિક મર્યાદાઓથી માણસ એટલો બધો બંધાયેલો હોય કે એની sincerity હોય, અભિપ્સા પણ હોય પણ એ એના લક્ષમાં ઘણું આવતું હોય એવું લાગે છે ?

શ્રીમોટા : જ્યારે તમે ગરજ કરીને એના પરત્વની. એના અંગેની..... એ પરિસ્થિતિ આવી. તે પરિસ્થિતિને ક્યા હેતુથી ? કઈ સમજણથી તમે સ્વીકારો છો એના પર મોટો આધાર છે અને વિચાર તો ખરી રીતે જતા જ ના રહે. શાસ્ત્રસંમત વિચાર આપણે કરીએ, એવી રીતે જો એને લઈએ, સ્વીકારીએ તો વિચાર જતા નથી.

(શ્રીમોટા-વાણી પુસ્તકમાંથી પૃષ્ઠ ૮૮-૯૪)

નરસિંહ મહેતાની હૂંડીઓ ભગવાને સ્વીકારેલી તે કથાઓને આજે પણ ભાવિકો શ્રદ્ધાપૂર્વક સાંભળે છે અને એ ચમત્કારથી પ્રભાવિત થતા રહે છે, પરંતુ પોતાની નજર સમક્ષ સ્વીકારાતી એવી હૂંડીઓનો ચમત્કાર ધ્યાનમાં આવતો નથી. હરિ:ૐ આશ્રમના સંસ્થાપક પૂજ્ય શ્રીમોટાની રૂ. સાડીસત્તાવીસ લાખની હૂંડીઓ આજ સુધી સ્વીકારાઈ છે. તે નરસિંહ મહેતાની હૂંડીઓ કરતાં નાનોસૂનો ચમત્કાર નથી.

વળી પૂજ્ય શ્રીમોટાએ નવી ત્રણ હૂંડીઓ કુલ સાડાઠસ લાખની લખી છે અને તે સ્વીકારવા માટે તેમણે ટહેલ નાખી છે. આ હૂંડીઓ લખવાની પરંપરા નરસિંહ મહેતા અને બીજા સંતોના જેવી છે પરંતુ એનો પ્રકાર તદ્દન નવો છે. છેલ્લી ત્રણ હૂંડીઓ એમણે જે લખી છે તે જોઈશું તો એનો ખ્યાલ આવશે. દર વર્ષે પદાર્થ વિજ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ શોધો માટે પારિતોષિકો આપી શકાય તે માટે રૂ. સાડાચાર લાખની હૂંડી લખી છે. એ રકમ યુનિ. ગ્રાન્ટ કમિશનને આપવાની છે. અને તેના વ્યાજમાંથી એ પારિતોષિકો આપે, એ જ રીતે અનાજ અને કઠોળના ઉત્પાદનમાં મૌલિક સંશોધકોને પારિતોષિકો આપવા માટે રૂ. ત્રણ લાખની હૂંડી લખી છે. એ રકમ ઈન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ એગ્રિકલ્ચર રિસર્સ ને અપાનાર છે અને તેના વ્યાજમાંથી એ પારિતોષિકો આપે. ત્રીજી હૂંડી દર્દોના નિવારણ માટે દવાના ઉત્કૃષ્ટ સંશોધકોને અપાય. એ રકમ મેડિકલ કાઉન્સિલ ઓફ ઈન્ડિયાને આપવાની છે. અને તેના વ્યાજમાંથી એ પારિતોષિકો આપવાનાં છે.

આમ આ હૂંડીઓના પ્રકાર જોતાં લાગશે કે ભૂતકાળના કોઈ સંતે આ પ્રકારની હૂંડીઓ લખી જાણી નથી. એ જ રીતે પાછલી સાડીસત્તાવીસ લાખની હૂંડીઓની વિગત જોવા જાય તો એ પણ એટલી નવા પ્રકારની જોવા મળે છે. વર્ષો ઉપર પૂજ્ય શ્રીમોટા આટલા જાણીતા ન હતા. ત્યારે એમણે રૂ. પચ્ચીસોની શ્રી મિહિરસેનને માટે લખેલી હૂંડી એવી જ મૌલિક છે. બંગાળના મિહિરસેન ઈંગ્લેન્ડ કાયદાના અભ્યાસ માટે ગયા હતા. એ વસવાટ દરમ્યાન એમણે જોયું કે જગતના જુદા જુદા દેશોના તરવૈયાઓ ઈંગ્લિશ ખાડી તરવા આવે છે. પરંતુ ભારતમાંથી કોઈ આવતું નહતું. એમને થયું કે બીજું કોઈ ન આવતું હોય તો એની ચિંતા છોડી દઈ મારે તે કામ કરવું જોઈએ. એ માટે તાલીમ અને મહાવરો જોઈએ. એનું મોટું ખર્ચ કરવું પડે. મિહિરસેને ભારતના વડા પ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરુને પત્ર લખ્યો હતો. એ માટે નહેરુએ અમુક રકમ મોકલી હતી. તે સમાચાર છાપામાં પ્રગટ થયા હતા. વાંચીને પૂજ્ય શ્રીમોટાએ રૂ. અઠી હજાર એમને વર્ષો ઉપર મોકલી આપ્યા હતા. મિહિરસેન ઈંગ્લિશ ખાડી ભારતના પહેલા તરવૈયા તરીકે તરી ગયા, એટલું જ નહિ, પણ એમણે બીજી ખાડીઓ તરીને જગતના તરવૈયાઓમાં એક ભારતીય તરીકે સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાની આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ જાણીને પરંપરાગત સાંપ્રદાયિક વર્ગને એમ થવાનું કે આને ધર્મનું કામ શી રીતે કહી શકાય ? એને શિક્ષણનું કામ જરૂર કહી શકાય. તેવાં કામો શિક્ષણ સંસ્થાઓ

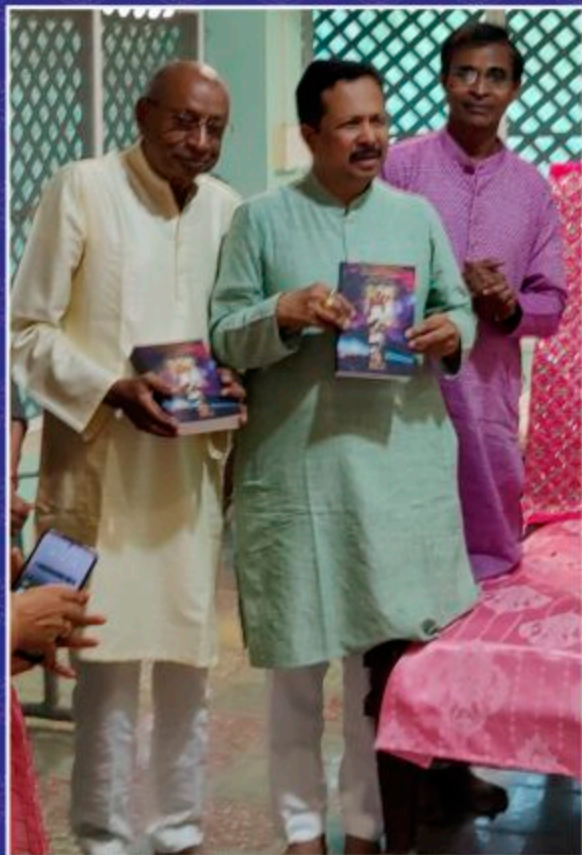
કરે છે, અને તેમને તે માટે લોકો તરફથી રકમ મળે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા સંત છે અને તેમની પ્રવૃત્તિ ધાર્મિક હોવી જોઈએ.

સામાન્ય લોકોમાં જ નહિ પણ શિક્ષિત વર્ગમાં ધાર્મિક કાર્યની સમજ, ઉપર વ્યક્ત કરેલ વિચાર જેવી રૂઢ છે, ત્યારે લોકોને નવો ધર્મ ચીંધવાનું અને એમને એ માર્ગે દોરવાનું કામ આગવી પ્રતિભા હોય તેવા ધર્મગુરુઓ કરી શકે. બાકી, જે અનુયાયી કક્ષાના હોય તે રૂઢ પરંપરાનાં પગલાંમાંથી બહાર નીકળી શકતા નથી. બુદ્ધિથી એ સમજતા હોય કે બહાર નીકળવું જોઈએ. પરંતુ એ ભાવિકોને પસંદ નહિ પડે તેથી પોતાનું સ્થાન જોખમાશે માનીને, એમને શ્રદ્ધા નથી તેવી રૂઢિને વળગી રહે છે. આજે એવા ધર્મ ગુરુઓ છે જે પોતે અસ્પૃશ્યતામાં માનતા નથી, પણ એમના ભાવિકોને નહિ રુચે તે બીકે તે કહેવાની હિંમત કરતા નથી. જ્યારે સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી અને સ્વામી વિવેકાનંદ જેવા આગવી પ્રતિભાને લીધે અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો નવો ધર્મ ચીંધતા પાછા પડ્યા નથી. પૂજ્ય શ્રીમોટાની પણ આગવી પ્રતિભા હોવાથી તેમણે મનુષ્યજીવનના વવિધ ક્ષેત્રની ઉન્નતિને ધર્મનું કાર્ય ગણીને તેને લોકો સમક્ષ મૂક્યું છે. એટલું જ નહીં, પણ ધર્મગુરુઓને પણ ધર્મ ચીંધ્યો છે. સાંપ્રદાયિક આચારવિચારના સંકુચિત ક્ષેત્રને ધર્મ માનવાનું છોડી દો અને લોકોનો સર્વાંગી વિકાસ થાય તેવા વ્યાપક ધર્મને સ્વીકારો. સામાન્ય રીતે સંતો અને ધર્મગુરુઓને અમુક માની લીધેલા ધર્મના કાર્યમાં પૂણ્ય માટે દાન આપવાની લોકોની મનોવૃત્તિ હોય છે. જ્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટા એથી જુદા પ્રકારના કાર્ય માટે પોતાની ટહેલ છે તેમ આગળથી જણાવતા

હોય છે. જેથી આપનારને ખબર હોય છે કે પોતે આપેલી રકમ શામાં જવાની છે. એ પ્રકાર નવો હોવા છતાં એને ધર્મનું કાર્ય સ્વીકારી ભાવિકો રકમ આપે છે તે પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેની શ્રદ્ધાને આભારી છે. એ પ્રકારની પ્રતિભા જે ધર્મગુરુમાં હોય તે ભાવિકોને નવે માર્ગે દોરી શકે.

આ હૂંડીઓની રકમ લાખોની હોવા છતાં એણે વિક્રમ તોડ્યો છે તેમ ન કહી શકાય. ગુજરાતમાં એવા દાનવીરો પાક્યા છે કે જેમના નામે એક કરોડની જંગી રકમ નોંધાયેલી છે છતાં જે રકમ હજુ અર્ધા કરોડની પણ થઈ નથી. તેનું મહત્ત્વ એટલા માટે અનેરું છે કે કોઈ ધાર્મિક સંતપુરુષે લોકોને દાનનો આ પ્રકારનો પ્રવાહ વહેવડાવવાનું શિક્ષણ આપ્યું નથી. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જ એનો આરંભ કર્યો છે. આજે સાંપ્રદાયિક આચારધર્મમાં દાનનો પ્રવાહ વહે છે તેની, મહદ્ અંશે નદીઓ પ્રવાહ વ્યર્થ વહી જાય તેવી સ્થિતિ છે. જો નહેર દ્વારા નદીના પ્રવાહને ખેતરોમાં વહેવડાવવામાં આવે તો સમૃદ્ધિનો પાર રહેતો નથી. લોકોમાં દાનનો પ્રવાહ છે પણ તે નહેર દ્વારા સમૃદ્ધિમાં વધારો કરતો નથી. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ધાર્મિક પુરુષ તરીકે એનો આરંભ કર્યો છે. એમાંથી આવતી કાલે બીજાઓ પ્રેરણા મેળવી નવે માર્ગે પ્રવાહને વાળશે. આગામી વસંતપંચમીએ પૂજ્ય શ્રીમોટા ૭૫માં વર્ષમાં પ્રવેશે છે ત્યારે એમના આશીર્વાદ સમાજના સર્વાંગી વિકાસ માટે આપણને ફળદાયી બનો તેવી પ્રભુને પ્રાર્થના !

(સ્મૃતિગ્રંથ પુસ્તકમાંથી, પૃ. ૨૯-૩૦)

(Printed Matter)

Bi-monthly RNI No. GUJGUJ/2018/76364

Printed and Published by RAJENDRA BACHUBHAI RAVAL on behalf of HARI OM ASHRAM - NADIAD and Printed at Sahitya Mudranalaya Pvt. Ltd., City Mill Compound, Kankaria Road, Ahmedabad-380022 and published from HARI OM ASHRAM - P.B. No. 74, NADIAD-387001.

Hon'ble Editor RAJENDRA BACHUBHAI RAVAL